

Drs. C.J.M. Spierings
Drs. F.J. Heunks

No. 2.7

**ACHTERGRONDEN
VAN DE BEROEPSKEUZE
VAN BOERENZOONS**

Een onderzoek in Friesland en Noord-Brabant

L2b
2.7c dupl

Januari 1969

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

421990

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF		5
HOOFDSTUK I	OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK	7
	§ 1. Probleemstelling en hypothesen	7
	§ 2. Het verzamelen van de gegevens	11
	§ 3. De analyse van de gegevens	13
	§ 4. De indeling van de studie	14
HOOFDSTUK II	MOGELIJKHEDEN TOT BEDRIJFSOVERNEMING EN NIET-AGRARISCHE WERKGELEGENHEID	15
	§ 1. De opvolgingskansen en de behoefte aan hulp	15
	§ 2. De toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf	17
	§ 3. De mening over niet-agrarische werkgelegenheid	19
	§ 4. De mening over toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid	19
HOOFDSTUK III	DE RELATIEVE AANTREKKELIJKHEID VAN HET BOERENBEROEP	21
	§ 1. De arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden	21
	§ 2. De gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand	24
	§ 3. Beroepshouding, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten	28
HOOFDSTUK IV	DE AANLEG VAN DE ZOON	31
	§ 1. Studiecapaciteiten en -mogelijkheden; stimulering tot studie	31
	§ 2. Bekwaamheden voor het boerenberoep	35
HOOFDSTUK V	BEINVLOEDING EN VOORLICHTING	38
	§ 1. Beïnvloeding door de ouders	38
	§ 2. Invloed van familieleden en onderwijzers	40
	§ 3. Voorlichting en massacommunicatiemiddelen	41

HOOFDSTUK VI	MENINGEN VAN DE THUIS MEE- WERKENDE ZOONS	45
	§ 1. De opleiding van de meewerkende zoons	45
	§ 2. Meningen over de landbouw in het algemeen en over het eigen bedrijf	45
	§ 3. Meningen over het boerenberoep en over het werken buiten de landbouw	46
	§ 4. Meningen omtrent de beïnvloeding	47
HOOFDSTUK VII	SAMENHANG TUSSEN FACTOREN, WELKE VAN INVLOED ZIJN OP DE BEROEPSKEUZE VAN BOERENZOONS	48
	SAMENVATTING EN CONCLUSIES	52
BIJLAGEN	1. Vragenlijst bedrijfshoofd (in verkorte vorm)	63
	2. Vragenlijst echtgenote (in verkorte vorm)	66
	3. Vragenlijst meewerkende zoon, 17-22 jaar (in verkorte vorm)	68
	4. Resultaten van de factoranalyse	69
	5. Toetsing van de gebruikte schalen	71
	6. Geraadpleegde literatuur	82

Woord Vooraf

Enkele jaren geleden kwamen vooral de kwantitatieve aspecten van het boerenzoonsvraagstuk naar voren: er wilden meer zoons boer worden dan er bedrijven voor opvolging beschikbaar kwamen. Hierin is geleidelijk aan een wijziging opgetreden, doordat een steeds groter deel van de boerenzoons buiten de landbouw ging werken. Momenteel gaan echter niet meer zoons in de landbouw werken dan er bedrijven vrijkomen, behalve dan ten aanzien van de grotere bedrijven, zoals uit eerder verrichte onderzoekingen van het Landbouw-Economisch Instituut is gebleken. Het kwantitatieve aspect van het boerenzoonsvraagstuk heeft hierdoor veel van zijn betekenis verloren. De accentverlegging van de kwantitatieve naar de kwalitatieve aspecten van het boerenzoonsvraagstuk maakten het wenselijk meer te weten van de achtergronden van de beroepskeuze van de boerenzoons en van de kenmerken van de boerenzoons die in de landbouw gaan werken. Meer inzicht in de factoren, welke het al-dan-niet-boer worden van de boerenzoons bepalen, is immers zowel voor de boerenzoons zelf als voor de landbouw van grote betekenis.

Het een en ander was aanleiding voor de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in de provincie Friesland en eveneens in Noord-Brabant om het L.E.I. te verzoeken een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van de beroepskeuze van boerenzoons. Bovendien was het Rijksarbidsbureau geïnteresseerd in de vraag, of en zo ja in hoeverre een vrije beroepskeuze van de boerenzoons, bewust of onbewust, wordt belemmerd door de wens van de ouders dat een van hun kinderen boer wordt in het bijzonder met het oog op de opvolging op het ouderlijke bedrijf.

Ter voorbereiding van dit onderzoek is een literatuurstudie gemaakt van factoren, welke waarschijnlijk van invloed zijn op de agrarische beroepskeuze en meer in het bijzonder op het al-of-niet-boer willen worden. In dit onderzoek is door middel van een enquête in Friesland en Noord-Brabant nagegaan, in hoeverre de in de literatuurstudie gestelde hypothesen in de praktijk juist blijken te zijn.

Het onderzoek is verricht op de Afdeling Streekonderzoek. Het is ontworpen, voorbereid, geanalyseerd en in eerste instantie beschreven door drs. F.J. Heunks in samenwerking met ir. J.M. Biemans en ir. K.M. Dekker. Na het vertrek van drs. F.J. Heunks werd de verslaggeving verzorgd door drs. C.J.M. Spierings.

De Directeur,

(Dr. A. Marijs)

Den Haag, januari 1969.

HOOFDSTUK I

Opzet en uitvoering van het onderzoek

§ 1. Probleemstelling en hypothesen

De beroepskeuze van boerenzoons, d.w.z. de wijze waarop zij tot hun eerste werkring komen, heeft vooral na de Tweede Wereldoorlog veel aandacht gekregen. Nog niet zo heel lang geleden werkten er zoveel boerenzoons in de landbouw, dat er een ernstige wanverhouding bestond tussen het aantal kandidaat-opvolgers en het aantal vrijkomende landbouwbedrijven.

De voornaamste oorzaak van dit opvolgingsvraagstuk, ook wel boerenzoonsvraagstuk genoemd, was de uit de traditionele gebondenheid aan het agrarische bedrijf en het sociale isolement van de agrarische bevolking voortvloeiende, over het algemeen eenzijdige beroepskeuze van de boerenzoon. De meeste boerenzoons gingen na het verlaten van de lagere school, zonder voldoende rekening te houden met hun kansen om zelfstandig boer te worden, in de landbouw werken, meestal op het ouderlijke bedrijf. Daarnaast heeft ook de geringe werkgelegenheid buiten de landbouw in de crisis- en oorlogsjaren een rol gespeeld.

Het teveel aan opvolgers bracht ernstige moeilijkheden met zich mee, niet alleen voor de betrokken boerenzoons, maar ook voor de landbouw als bedrijfstak. Veel boerenzoons zagen zich genoodzaakt de landbouw te verlaten. Deze overgang stuitte, vooral aanvankelijk, op grote weerstanden en bracht een aantal moeilijkheden met zich mee. De betrokken boerenzoons moesten hun ideaal om zelfstandig boer te worden opgeven; zij kwamen in een ander werkmilieu terecht, waar zij zich veelal moeilijk konden aanpassen. Bovendien hadden deze afgevoelde boerenzoons geen opleiding voor een niet-agrarisch beroep ontvangen, zodat zij als ongeschoold arbeider buiten de landbouw terechtkwamen.

Voor de landbouw als bedrijfstak had het teveel aan opvolgers eveneens ernstige nadelen. Het grote aantal opvolgers ging gepaard met een grote vraag naar landbouwbedrijven, waardoor de als gevolg van de technische ontwikkeling in de landbouw noodzakelijke vergroting van de bedrijfsoppervlakte aanzienlijk werd vertraagd.

De moeilijkheden bij de opvolging en de ervaringen van de afgevoelde boerenzoons in hun niet-agrarische beroep maakten het duidelijk dat de oplossing van het opvolgingsvraagstuk moest worden gezocht in een tijdig en verantwoord kiezen van een beroep, alsmede in een op het niet-agrarische beroep afgestemde scholing van de boerenzoon, die geen zelfstandig boer zou kunnen worden. Inmiddels is, mede onder invloed van de beroepen- en beroepskeuzevoorlichting, het aantal boerenzoons dat na het verlaten van de lagere school niet in de landbouw is gaan werken, maar zich ging bekwamen voor een beroep buiten de landbouw, aanzienlijk toegenomen. Te zamen met de afvloeiing van reeds in de land-

bouw werkende boerenzoons heeft deze ontwikkeling geleid tot een zeer sterke vermindering van het aantal op het ouderlijke bedrijf meewerkende boerenzoons, nl. van ruim 97.000 in 1947 tot 45.000 in 1965. 1)

Bij deze ontwikkeling hebben de uitbreiding van de niet-agrarische werkgelegenheid, alsmede de economische en sociale veranderingen op het platteland en in de agrarische samenleving een belangrijke rol gespeeld. Zij hebben er mede toe bijgedragen, dat de opvattingen van de boerenbevolking, en vooral van de agrarische jongeren, over een bestaan in en buiten de landbouw, zich aanzienlijk hebben gewijzigd. Door de toenomen communicatie met het niet-agrarische milieu zal de traditioneel bepaalde beroepskeuze van de boerenzoon verder in betekenis afnemen en zullen verschillen in inkomens en in werk- en levensomstandigheden in en buiten de landbouw een grotere invloed krijgen.

Vanzelfsprekend is het hier in zijn algemeenheid geschetste proces van streek tot streek verschillend. In Friesland b.v. is de beroepskeuze nooit eenzijdig en in sterke mate gericht geweest op het agrarische beroep. Op de zandgronden in Noord-Brabant, en in de meeste overige zandgebieden, was daarentegen sprake van een eenzijdig op de landbouw gerichte, traditioneel bepaalde beroepskeuze. Deze was waarschijnlijk mede in de hand gewerkt door de ontginnings- en intensiveringsmogelijkheden in de decennia voor 1940.

Het zal duidelijk zijn, dat deze verschillen samenhangen met verschillen in de economische structuur van het gebied, in het cultuurpatroon van de agrarische bevolking en in de ontwikkelingen, die op de normen, waarden en verwachtingen van de boerenbevolking van invloed zijn, zoals de industrialisatie, de verstedelijking en de technische en economische veranderingen in het landbouwbedrijf.

Over het algemeen is echter overal het aantal opvolgers gedaald, vooral na 1957, toen het aantal boerenzoons die een bedrijf wensten over te nemen groter was dan het aantal vrijkomende bedrijven. 2) Uit drie onderzoeken in Noord-Brabant, in Friesland, Drenthe en Groningen, alsmede in Zuid-Holland 3) bleek, dat er in deze gebieden als geheel geen teveel aan kandidaat-opvolgers meer aanwezig was. Alleen op de grotere bedrijven waren meer opvolgers dan beschikbaar komende bedrijven.

Het opvolgingsvraagstuk heeft met dit alles dus veel van zijn scherpte

-
- 1) B.H. Perdok: 'Het aantal werknemers in land- en tuinbouw in het verleden en de te verwachten ontwikkeling tot 1975,' s-Gravenhage, 1968.
 - 2) A. Maris en R. Rijnveld: 'Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw,' s-Gravenhage, 1959.
 - 3) A.L.G.M. Bauwens, F.J. Heunks en J.H.A. Tolhuizen: 'Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden,' s-Gravenhage, 1965.
- K.M. Dekker en L. Tjoonk: 'Onderwijs en beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands,' s-Gravenhage, 1967.
- A.J. Jacobs: 'De opvolgingssituatie op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in Zuid-Holland,' s-Gravenhage, 1968.

verloren. Vergelijkt men het aantal opvolgers met het aantal bedrijven, dan zou men zelfs kunnen zeggen, dat er van een boerenzoonsvraagstuk, in de zin van opvolgingsvraagstuk over het algemeen, geen sprake meer is. Acht men een sterke vermindering van het aantal bedrijven noodzakelijk, dan zal men hier anders over oordelen.

De ingrijpende veranderingen in de meer kwantitatieve aspecten van het boerenzoonsvraagstuk zijn zowel een gevolg als de oorzaak van veranderingen in de factoren, die de beroepskeuze van de boerenzoon, in het bijzonder ten aanzien van het al-dan-niet-boer- worden, bepalen. Wat deze veranderingen in concreto inhouden is niet bekend. Gezien de grote betekenis van de beroepskeuze voor de toekomst van de boerenzoon en voor de landbouw, is het gewenst over meer informatie te beschikken met betrekking tot de factoren die van invloed zijn op het al-dan-niet-boer- worden van de boerenzoons.

De probleemstelling 1)

Het kwantitatieve boerenzoonsonderzoek in 1962 en 1963 bracht, zoals reeds werd gezegd, aan het licht, dat er een nieuwe ontwikkeling gaande was en wel in deze zin, dat er per streek geen "overschot" aan potentiële opvolgers meer werd aangetroffen. Interpretatie van de kwantitatieve gegevens leidde in globale lijnen tot de veronderstelling, dat de keuze van het boerenberoep niet louter een kwestie is van arbeidsbehoefte, vrijkomende bedrijven en kindertal; ook de werkgelegenheid buiten de landbouw, de binding aan beroep, bedrijf en stand, de weerstand tegen het gaan werken in de industrie, e.d. schijnen hierbij een rol te spelen. Het leek daarom wenselijk om eens meer aandacht te gaan besteden aan de kwalitatieve aspecten van het kiezen van een beroep van boerenzoons.

De vragen welke met betrekking tot de beroepskeuze dienen te worden gesteld, kunnen als volgt worden geformuleerd:

- Welke factoren zijn van invloed op de keuze van het boerenberoep door boerenzoons ?
- Op welke wijze is er een samenhang tussen de factoren, welke van invloed zijn op de beroepskeuze van boerenzoons ?

Hypothesen

Deze probleemstelling is nader uitgewerkt door middel van een literatuuronderzoek, waarover reeds afzonderlijk is gerapporteerd 2). Hieruit vloeide in eerste instantie een aantal hypothesen voort.

1. Naarmate de beschikbaarheid van bedrijven of grond of de behoefte aan hulp op het bedrijf geringer is, of het aantal broers groter is,
- 1) De probleemstelling en de hypothesen kwamen mede tot stand in overleg met de Sociaal-Economische Werkgroep van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in Friesland en in Noord-Brabant en met het Rijksarbeidsbureau.
- 2) F.J. Heunks: "Factoren, die van invloed zijn op het in de landbouw gaan werken van boerenzoons," 's-Gravenhage, 1966.

- verlaten meer zoons de landbouw.
2. Naarmate in het boerengezin de toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf ongunstiger wordt ingezien, verlaten meer zoons de landbouw.
 3. Naarmate de lokale niet-agrarische werkgelegenheid bij de boerengezinnen beter bekend is, verlaten meer zoons de landbouw.
 4. Naarmate in het boerengezin de toekomstige omvang van de niet-agrarische werkgelegenheid groter wordt geacht, verlaten meer zoons de landbouw.
 5. Naarmate in het boerengezin de niet-agrarische arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden gunstiger worden beoordeeld, verlaten meer zoons de landbouw.
 6. Naarmate de ouders minder exclusieve waarde toekennen aan het boerenberoep, aan het boerenbedrijf of aan de boerenstand, verlaten meer zoons de landbouw.
 7. Naarmate de beroepshouding van de boeren minder positief is, hun niveau van de bedrijfsvoering lager is of hun bedrijfsuitkomsten geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.
 8. Naarmate de leercapaciteiten, de mogelijkheden en de stimulering tot het volgen van een schoolopleiding groter zijn, verlaten meer zoons de landbouw.
 9. Naarmate volgens de ouders de bekwaamheden van de zoon voor het boerenberoep geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.
 10. In een aantal gevallen bewerkstelligen de ouders, dat een of meer van hun zoons afzien van hun eigen al dan niet bewuste wens om de landbouw te verlaten. Naarmate in het boerengezin de diverse beroepsmogelijkheden meer zijn overwogen, doen meer zoons een bewuste eigen keuze, waardoor meer zoons de landbouw verlaten.
 11. Naarmate minder familieleden in de landbouw werken en het oordeel van de onderwijzers over het boer- worden minder gunstig luidt, verlaten meer zoons de landbouw.
 12. Naarmate in de boerengezinnen meer gebruik wordt gemaakt van beroepskeuze- en beroepenvoorlichting en van massacommunicatiemiddelen, verlaten meer zoons de landbouw.

Beperking van het onderzoeksobject

Bovenstaande probleemstelling is van algemene aard. Uit praktische overwegingen werd besloten het onderzoek te beperken tot de provincies Friesland en Noord-Brabant. De conclusies van het onderzoek zullen in eerste instantie dan ook alleen voor deze gebieden gelden. Overigens ligt het hoofddoel van het onderzoek niet zozeer in het bereiken van algemeen geldende conclusies, maar is het vooral gericht op het verkrijgen van enig inzicht in de hoofdlijnen van het agrarische beroepskeuzepatroon en -proces. Eveneens ter vereenvoudiging is de beroepskeuze van tuinderszoons buiten beschouwing gelaten.

§ 2. Het verzamelen van de gegevens

De onderzoekgebieden

De bedoeling was om per provincie vrij homogene, maar onderling verschillende gebieden in het onderzoek op te nemen.

Voor wat Friesland betreft werd besloten tot het weidegebied met een keuzemogelijkheid uit de gemeenten Hennaarderadeel, Workum, Idaarderadeel en Lemsterland 1); de twee eerstgenoemde gemeenten liggen in de kleiweidestreek, de twee laatstgenoemde in de veenweidestreek. Uit elke streek werd één gemeente geselecteerd, nl. Hennaarderadeel en Lemsterland. In het Noordbrabantse zandgebied (oostelijke en westelijke Kempen, zuidelijk en noordelijk Peelgebied, Land van Cuijk en Meierij) was een keuze uit 13 gemeenten mogelijk, waarvan er uiteindelijk vier in het onderzoek werden betrokken, nl. St.-Oedenrode, Son en Breugel, Udenhout en Haaren. 2)

De onderzoekseenheden

Vervolgens deed zich de vraag voor naar het aantal te enquêteren personen. Elk gebied vertoont waarschijnlijk een eigen structuur van achtergronden betreffende de beroepskeuze van boerenzoons. Verschillen in opvattingen, meningen, houdingen, weerstanden, etc. waren evenwel nog niet aan te geven; dit is wel het geval met het bedrijfstype in de landbouw. Vanuit het oogpunt van betrouwbaarheid en de te hanteren toetsingstechniek (chi-kwadraattoets) was het wenselijk om per gebied minstens 100 gezinnen voor een vraagesprek te benaderen.

De enquête kon het beste worden uitgevoerd onder de gezinnen, welke betrokken zijn geweest bij het z.g. kwantitatieve onderzoek. 3) Een aantal reeds verkregen gegevens, zoals personalia van de gezinnen, gegevens over afvloeiing en opvolging, e.d. konden immers worden benut, waardoor de te houden enquête enigermate werd bekort; deze gegevens behoefden slechts up to date worden gemaakt. Bovendien was er bij de desbetreffende gezinnen al een entree voor het te houden vraagesprek, omdat kon worden aangeknoopt bij het eerder gehouden gesprek.

De te enquêteren gezinnen werden willekeurig gekozen uit alle geregistreerde boeren met een oudste zoon van 13 t/m 22 jaar uit de voornoemde zes gemeenten. Door al deze gezinnen te nemen zouden in Noord-Brabant echter tweemaal zoveel gezinnen ondervraagd moeten worden als in Friesland. Besloten werd daarom in Noord-Brabant in elke gemeente slechts de helft van de daarvoor in aanmerking komende gezinnen te enquêteren en in Friesland alle gekozen gezinnen uit beide

1) K.M. Dekker en L. Tjoonk: "Onderwijs en beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands," 's-Gravenhage, 1967.

2) A.L.G.M. Bauwens, F.J. Heunks en J.H.A. Tolhuizen: "Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden," 's-Gravenhage, 1965.

3) Vgl. 1) en 2).

gemeenten.

Daar het onderzoek als centraal thema de beroepskeuze van de zoon heeft, en bijvoorbeeld niet de opvolgingssituatie in het gezin, is als onderzoekseenheid de zoon gekozen en niet het bedrijfshoofd.

In totaal werden 205 bedrijfshoofden geënquêteerd, 184 echtgenotes en 51 thuis meewerkende zoons van 17 t/m 22 jaar.

Tabel 1. Aantal geënquêteerden

	Bedrijfs- hoofd	Echt- genote	Thuis meewer- kende zoon(s)
Noord-Brabant:			
Haaren	17	16	6
Udenhout	22	21	6
Son en Breugel	21	21	3
St.-Oedenrode	45	38	8
	<u>105</u>	<u>96</u>	<u>23</u>
Friesland:			
Hennaarderadeel	42	37	14
Lemsterland	58	51	14
	<u>100</u>	<u>88</u>	<u>28</u>
Totaal	<u>205</u>	<u>184</u>	<u>51</u>

De enquête

Het enquêteren van het bedrijfshoofd - april 1965 - had plaats door middel van een vraaggesprek aan de hand van een volledig uitgewerkte vragenlijst met grotendeels geprecodeerde antwoorden (bijlage 1). De echtgenotes en de thuis meewerkende zoon(s) werden schriftelijk geënquêteerd (bijlagen 2 en 3). Tijdens het stellen van de vragen aan het bedrijfshoofd konden zij elk een eigen vragenlijst invullen. Bij vorige L.E.I.-onderzoekingen waren hiermee goede ervaringen opgedaan (bekorting van de tijdsduur, vermindering van de onderlinge beïnvloeding).

De vragenlijst voor de bedrijfshoofden bevatte een beperkt aantal vragen naar personalia, e.d. en verder een groot aantal grotendeels opinie-vragen betreffende de problematiek van de beroepskeuze van boerenzoons, welke aansluiten bij de geformuleerde hypothesen. Er werden ook nog enige speciale vragen opgenomen omtrent de secundair afgevoelde zoons en zoons van 8 tot 12 jaar, ten einde een idee te verkrijgen van de meest recente wijzigingen in de opvattingen over de beroepskeuze.

De vragenlijst voor de echtgenote en voor de thuis meewerkende zoon bestond ten dele uit vragen welke ook aan het bedrijfshoofd waren gesteld, ten dele uit een aantal specifiek voor de echtgenote, resp. zoon,

bedoelde vragen.

Per boerenzoon werden ponskaarten vervaardigd, waarop behalve zijn persoonlijke gegevens tevens een aantal opvattingen en houdingen van zijn ouders werden vermeld. Bij zoons uit één gezin (op de kaarten aangegeven door een "gezinsnummer") kwamen dus gedeeltelijk dezelfde gegevens voor.

§ 3. De analyse van de gegevens

Uit de onderzoeken van 1965 en 1967 1) en het literatuuronderzoek 2) zijn diverse factoren naar voren gekomen, welke waarschijnlijk in onderlinge samenhang de keuze van het boerenberoep door een boerenzoon mede bepalen. Deze vermoedelijke achtergronden zijn vervat in de vermelde hypothesen (vgl. pag. 9 en 10). Het gaat er nu om deze hypothesen te verifiëren.

Met behulp van tabellen, waarin de diverse variabelen met elkaar in relatie worden gebracht, kan men al enig inzicht in de samenhangen verkrijgen. De samenhangen in deze tabellen zijn in dit onderzoek met behulp van de chi-kwadraattoets gecontroleerd. Een statistische techniek als de χ^2 -toets geeft echter slechts in beperkte mate uitzicht in de samenhang tussen de vele variabelen. Bij de keuze van het al-dan-niet-boerworden spelen immers velerlei factoren mee.

Een methode, welke mogelijkheden biedt tot het verkrijgen van overzicht en inzicht in de onderlinge samenhangen, is onder andere de factoranalyse. Deze methode herleidt de vele samenhangen tussen de variabelen tot een aantal basisfactoren of -aspecten. De gegevens van dit onderzoek zijn echter naar hun aard meestal alleen bij benadering in cijfers uit te drukken; vandaar dat de betekenis van de factoranalyse hier beperkt blijft tot een nadere oriëntering (vgl. bijlage 4).

Nagegaan werd of de diverse variabelen, welke bij een bepaalde hypothese zijn betrokken, samenhangen met de beroepskeuze. Wanneer dit het geval is, betekent dat, dat de betreffende variabele direct of indirect samenhangt met de beroepskeuze. Wordt geen samenhang geconstateerd, dan kan deze inderdaad volledig ontbreken; er kunnen echter ook twee of meer elkaar opheffende en in verschillende situaties voorkomende samenhangen achter schuil gaan. De op een hypothese betrekking hebbende variabelen werden mede daarom ook in combinaties met andere variabelen (o.a. die waarmee ze volgens de factoranalyse samenhangen) op de beroepskeuze betrokken. Enkele gegevens zijn in de factoranalyse

1) A.L.G.M. Bauwens, F.J. Heunks en J.H.A. Tolhuizen: "Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden," 's-Gravenhage, 1965.

K.M. Dekker en L. Tjoonk: "Onderwijs en beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands," 's-Gravenhage, 1967.

2) F.J. Heunks: "Factoren, die van invloed zijn op het in de landbouw gaan werken van boerenzoons," 's-Gravenhage, 1966.

gecombineerd, daar ze bij elkaar horen (vgl. bijlage 5).

De bij de verdere analyse gebruikte tabellen zijn vervaardigd met behulp van ponskaarten van in totaal 313 boerenzoons; 135 uit 92 Friese gezinnen en 178 uit 99 Noordbrabantse gezinnen. Voor elke zoon is een ponskaart aangelegd, waarop ongeveer 75 variabelen voorkomen. Op deze wijze is vrijwel al het onderzoekmateriaal in gedetailleerde vorm verwerkt en in de thans volgende hoofdstukken in de analyse betrokken.

§ 4. De indeling van de studie

Deze studie is opgebouwd aan de hand van de in de probleemstelling genoemde vraagpunten en hypothesen.

Hoofdstuk II t/m VI hebben betrekking op de vraag: Welke factoren zijn van invloed op de beroepskeuze door boerenzoons?

In hoofdstuk II komen de hypothesen 1 t/m 4 aan de orde. Deze hebben te maken met de betekenis van de huidige en de toekomstige bestaansmogelijkheden in en buiten de landbouw voor de keuze van het boerenberoep.

In hoofdstuk III worden de hypothesen 5 t/m 7 getoetst. Daarbij wordt de beroepskeuze in verband gebracht met de relatieve aantrekkelijkheid van de agrarische en de niet-agrarische beroepen.

In hoofdstuk IV worden hypothesen 8 en 9 besproken.

Het gaat hier om de capaciteiten voor agrarische en niet-agrarische beroepen in relatie tot de beroepskeuze van boerenzoons.

Hoofdstuk V gaat over de hypothesen 10 t/m 12, waarin de invloed van personen en instellingen op de beroepskeuze wordt behandeld.

In hoofdstuk VI komen de thuis meewerkende boerenzoons aan het woord.

In hoofdstuk VII wordt de vraag behandeld op welke wijze er een samenhang is tussen de factoren, welke van invloed zijn op de beroepskeuze van boerenzoons.

HOOFDSTUK II

Mogelijkheden tot bedrijfsoverneming en niet-agrarische werkgelegenheid

De keuze van het beroep van een boerenzoon wordt door een veelheid van factoren bepaald. In het voorgaande hoofdstuk zijn een aantal verwachtingen in de vorm van hypothesen geformuleerd. De eerste vier, welke betrekking hebben op de werkgelegenheid als de economische basis van het toekomstige beroep, zullen hier worden besproken. Het gaat om de meningen, opvattingen en houdingen van de geënquêteerden over onderwerpen als:

- de opvolgingskansen en de behoefte aan hulp (§ 1);
- de toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf (§ 2);
- de niet-agrarische werkgelegenheid (§ 3);
- de toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid (§ 4).

De situatie in de twee Friese gemeenten (het Friese gebied) wordt telkens vergeleken met die in de vier vermelde gemeenten in Noord-Brabant (het Brabantse gebied).

§ 1. De opvolgingskansen en de behoefte aan hulp

a. Opvolgingskansen

De mogelijkheid, dat een boerenzoon een bedrijf zal kunnen overnemen, is uiteraard mede afhankelijk van de aanwezigheid van broers op het bedrijf, van de mogelijkheid om grond bij te kopen of te pachten, van de mogelijkheid het bedrijf te splitsen, e.d.

Aan de in het onderzoek betrokken bedrijfshoofden is gevraagd of zij mogelijkheden zagen om grond of eventueel een bedrijf van een andere boer over te nemen, wanneer dit nodig zou zijn om een zoon boer te laten worden. Vrijwel steeds werd hierop geantwoord, dat pachten evenals kopen alleen tegen hoge pacht- c.q. grondprijzen mogelijk zou zijn. Ongeveer een vierde deel van de geënquêteerde boeren was van oordeel, dat daarvoor wel een oplossing gevonden zou kunnen worden; van de overigen verwachtte een aanzienlijk aantal, dat financiering aanleiding zou geven tot moeilijkheden ("je kunt dan nog moeilijk de kost verdienen", "je moet je hele leven voor de schuld werken", "rente en aflossing zijn veel te hoog", "je mag de andere kinderen niet te kort doen").

Aan de bedrijfshoofden is ook de vraag gesteld of ze - indien meer dan één zoon uit het gezin boer wil worden - het eigen bedrijf zouden kunnen splitsen. Ongeveer een vijfde was van mening, dat daartoe wel mogelijkheden aanwezig waren. In Friesland lag daarbij het accent op het bijkopen of bijpachten van grond, in Noord-Brabant werd vrijwel steeds gesproken over afsplitsing van een tuinbouw-, varkens- of kippenbedrijf

van het eigenlijke bedrijf.

Beroepskeuze

Zoals te verwachten was, bleek dat er relatief minder zoons boer worden - indien er meer dan één zoon is - wanneer vergroting of afsplitsing van het bedrijf niet tot de mogelijkheden behoort. Wanneer dit het geval is en vergroting of afsplitsing niet mogelijk is, dan is de kans zeer groot dat de andere zoon(s) een niet-agrarisch beroep zal (zullen) kiezen. Niets wees er echter op, dat de geboortenvolgorde bij meer dan één zoon (oudste, jongste, etc.) bij de beroepskeuze meespeelt.

Het kiezen van het boerenberoep hangt eveneens af van de productieomvang (zie tabel 2). Op bedrijven met een kleine productieomvang wordt slechts een relatief klein aantal zoons boer, waarbij men wellicht een verruiming van de bestaansmogelijkheid ziet in een uitbreiding van de veredelingssector. Is daarentegen sprake van bedrijven met een grote(re) productieomvang, dan wordt soms meer dan één zoon boer, hetgeen afhangt van de mogelijkheid van bedrijfsvergroting of bedrijfs(af) splitsing.

Tabel 2. Bewerkingsomvang van het bedrijf en beroepskeuze (in %)

Aantal bewerkings- eenheden 1) van bedrijf van vader:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze			beroepskeuze		
	boer	geen boer	totaal	boer	geen boer	totaal
< 1500 b.e.	22	78	46	12	88	20
1500-2500 b.e.	40	60	42	48	52	47
> 2500 b.e.	45	55	12	56	44	33
totaal 2)	32	68	100	43	57	100

1) J. de Veer: "Bewerkingseenheden," Landbouw-Economisch Instituut - 's-Gravenhage, 1963.

2) In Noord-Brabant betreft het 171 en in Friesland 124 boerenzoons; van 18 zoons (Noord-Brabant 7, Friesland 11) is de beroepskeuze onbekend.

Deze en alle volgende tabellen t/m tabel 17 (behalve tabel 5 en 14) zijn horizontaal gepercenteerd, de totaalkolommen daarentegen verticaal.

b. Behoeftte aan hulp

Een factor, welke mede van invloed is op de keuze van het beroep, is de behoefte aan hulp op het ouderlijke bedrijf. Indirect speelt dit aspect al mee bij de zojuist besproken productieomvang: hoe groter immers het bedrijf is, des te sterker doorgaans de behoefte aan hulp van een zoon zal zijn.

In Friesland heeft 61% en in Noord-Brabant 55% van de ondervraagde bedrijfshoofden te kennen gegeven de hulp van een of meer zoons op het

bedrijf nodig te hebben. In Friesland vooral op bedrijven van 15 ha of groter, in Noord-Brabant op bedrijven van ongeveer 10 ha of groter. Het zijn dus vooral de grotere en betere bedrijven waar hulp nodig blijkt te zijn. Het is overigens aannemelijk dat "hulp nodig" niet zozeer oorzaak is van de beroepskeuze, maar meer samenhangt met het feit dat de beroepskeuze o.a. afhankelijk is van de bedrijfsomvang.

Beroepskeuze

Wanneer sprake is van behoefte aan hulp, dan blijkt, dat er relatief meer zoons het boerenberoep kiezen dan wanneer zij thuis niet hoeven mee te werken: in Friesland (resp. 59% en 14%) meer dan in Noord-Brabant (resp. 41% en 18%).

Tabel 3. Hulp nodig op het bedrijf en beroepskeuze (in %)

Op het bedrijf is volgens vader:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
geen hulp nodig	18	82	37	14	86	35
hulp nodig	41	59	63	59	41	65
totaal	32	68	100	43	57	100

§ 2. De toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf

a. Toekomst van de landbouw

Zowel aan het bedrijfshoofd als aan de echtgenote is in de enquête gevraagd naar hun mening over de toekomst van de landbouw in het algemeen. De antwoorden zijn uitgedrukt in een score en gecombineerd in een totaalscore, welke varieerde van 0 t/m 8 punten voor bedrijfshoofd en echtgenote te zamen. Een lage score betekent, dat men van oordeel is dat de landbouw "de tijd mee" heeft.

Per provincie werden zeer verschillende antwoorden vernomen, maar gemiddeld neigde men iets meer naar de kant van bezorgdheid. Degenen die zich zorgen maakten omtrent de toekomst van de landbouw legden vooral de nadruk op de lage prijzen van de landbouwprodukten in vergelijking met de kosten, op de financieringsmoeilijkheden voor de jonge boer en - zij het in mindere mate - op de personeelsvoorziening van een eenmansbedrijf. Wanneer men optimistisch was gestemd, liet men geluiden horen als de noodzaak van bedrijfsvergroting, goede kwaliteiten van de boer, een goede agrarische politiek van de regering en van de E.E.G., e.d.

Op een afzonderlijke vraag naar de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de toekomst was vrijwel unaniem het antwoord, dat er vooral veel kleine bedrijven zouden gaan verdwijnen. Degenen die zelf een klein

bedrijf hadden, vonden dit jammer en ook nogal eens onrechtvaardig, daar ze van mening waren dat op de kleinere bedrijven vaak het hardst wordt gewerkt en relatief het meest wordt geproduceerd. Over het algemeen genomen voelden ze zich machteloos tegenover dit gebeuren, en stelden de mensen aan "de top" (de regering bijvoorbeeld) voor het een en ander verantwoordelijk. Men wacht bezorgd af op wat komen gaat en tracht ondertussen zich individueel staande te houden. Van de boeren met een groter bedrijf kenmerkten sommigen het verdwijnen van kleine bedrijven als sociaal onrechtvaardig, maar bij de meesten overheerste de houding van: de tijd brengt het met zich mee, het is eigenlijk wel goed voor de landbouw, de boeren die blijven krijgen op deze wijze uitbreidingsmogelijkheden, het is gunstig voor de jonge boeren.

Beroepskeuze

Naarmate de ouders de toekomst van de landbouw gunstiger beoordelen, schijnen in beide gebieden wat meer zoons het boerenberoep te kiezen. Het verband tussen beide aspecten is echter tamelijk zwak; er mag dan ook slechts een beperkte betekenis aan worden toegekend.

b. Toekomst van het eigen bedrijf

De helft van de geënquêteerde bedrijfshoofden en hun echtgenoten is van mening, dat een jonge boer in de toekomst op een soortgelijk bedrijf zijn gezin op een goede en voldoende wijze zal kunnen onderhouden; in Friesland wordt dit antwoord relatief wat vaker gehoord dan in Noord-Brabant (bedrijfshoofden resp. 66% en 53%, echtgenoten resp. 53% en 47%). Verder karakteriseren in Brabant relatief meer boeren dan in Friesland (resp. 35% en 24%) de toekomst van het eigen bedrijf als slecht of onvoldoende; hetzelfde geldt - overigens in mindere mate (resp. 27% en 23%) - voor de boerinnen.

Beroepskeuze

Van de bedrijfshoofden, die de toekomst van het eigen bedrijf als goed of voldoende karakteriseren, kiezen relatief meer zoons het boerenberoep dan van bedrijfshoofden die hieromtrent minder gunstig oordelen (zie tabel 4).

Tabel 4. Toekomst van eigen bedrijf en beroepskeuze (in %)

Vader ziet toekomst van het eigen bedrijf als:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
slecht of onvoldoende	22	78	35	23	77	24
goed of voldoende	42	58	53	52	48	66
geen mening	20	80	12	33	67	10
totaal	32	68	100	43	57	100

Ziet vader de toekomst van het eigen bedrijf als goed of voldoende, dan kiest in Noord-Brabant 42% en in Friesland 52% van de zoons het boerenberoep. Wordt de toekomst van het bedrijf daarentegen als onvoldoende of slecht gekarakteriseerd, dan zijn deze cijfers resp. 22% en 23%.

§ 3. De mening over niet-agrarische werkgelegenheid

90% van de geënquêteerde bedrijfshoofden was van mening, dat boerenzons buiten de landbouw goed "aan de kost" kunnen komen; in Friesland ligt dit percentage iets lager dan in Brabant, waarvoor mogelijk de volgende oorzaken zijn aan te wijzen. In de beide in het onderzoek betrokken Friese gemeenten ligt de niet-agrarische werkgelegenheid over het algemeen minder dicht bij huis dan in de vier Brabantse gemeenten. Het is tevens niet uitgesloten dat de boeren in Friesland wat kritischer staan t.a.v. het te kiezen niet-agrarische beroep. Op een vraag naar de meest geschikte niet-agrarische beroepen voor boerenzons noemden de Brabantse boeren landbouwverwante beroepen, een vak of een ambacht, terwijl bij de Friese boeren het accent sterker op studie werd gelegd om aldus het best mogelijke te bereiken.

In Brabant heeft geen van de zoons, wier vader ongunstig denkt over de niet-agrarische werkgelegenheid, enige beroepenvoorlichting gehad. Dit in tegenstelling met de vaders die een gunstig oordeel uitspraken: vader en zoon hadden vaak wel voorlichting ontvangen.

Beroepskeuze

De mening van de bedrijfshoofden in Brabant over de niet-agrarische werkgelegenheid blijkt geen samenhang te vertonen met de feitelijke beroepskeuze.

In Friesland is de mening van de bedrijfshoofden van wie de zoons in de landbouw (gaan) werken over de niet-agrarische werkgelegenheid ongunstiger dan van degenen van wie de zoon een niet-agrarisch beroep kiest. De reden hiervan is vermoedelijk gelegen in het reeds aangestipte feit, dat de Friese boer meer de nadruk legt op de mogelijkheden en de plannen tot studie voor de zoon; in hoeverre hierbij sprake is van "rationalisatie" valt moeilijk te achterhalen.

§ 4. De mening over toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid

In de enquête is ook gevraagd naar de meningen over de niet-agrarische werkgelegenheid in de nabije toekomst. Ongeveer een derde van de bedrijfshoofden en een vierde van de boerinnen had hierover geen mening; een vijfde van alle bedrijfshoofden verwacht dat er in de toekomst werkloosheid zal gaan optreden, van de boerinnen ongeveer een tiende. De overige boeren en boerinnen waren vrijwel allen van mening, dat er in de toekomst buiten de landbouw voldoende werk zou zijn.

De bedrijfshoofden zagen de toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid het gunstigst in voor jongens die een vak geleerd hebben. Door verschillende boeren werd gesteld, dat boerenjongens graag geziene arbeidskrachten zijn. Degenen die echter hun onzekerheid over de werkgelegenheid in de toekomst uitspraken, dachten aan het verminderen van de woningnood, waardoor werkloosheid in de bouwwereld zou ontstaan, aan een teruglopen van de exportmogelijkheden, e.d.

Beroepskeuze

De kwestie van de toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid leeft wellicht bij de boerenbevolking niet zo duidelijk; men kan er weinig over zeggen, terwijl relatief veel geënquêteerden hierover geen mening hebben. Het mag dan ook niet bevreemden, dat de mening over de toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid enerzijds en de beroepskeuze anderzijds, slechts in geringe mate met elkaar verband houden.

HOOFDSTUK III

De relatieve aantrekkelijkheid van het boerenberoep

In dit hoofdstuk, dat betrekking heeft op hypothesen 5 t/m 7 (zie pag. 10), wordt nader ingegaan op de meningen van de ouders omtrent de aantrekkelijkheid van het boerenberoep in vergelijking met andere beroepen. Deze relatieve aantrekkelijkheid kan worden gesplitst in:

- de arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden (§ 1),
- de gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand (§2),
- de beroepshouding, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten (§ 3).

§ 1. De arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden

Er is niet gestreefd naar een rechtstreekse meting van verschillen in de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden; het bleek - gezien de opzet van het onderzoek - praktisch onmogelijk om dit op een voldoende en zuivere wijze te verrichten. Ten einde hieromtrent echter enig inzicht te verkrijgen, zijn in de enquête aan de bedrijfshoofden en hun echtgenote bepaalde vragen gesteld.

Voor- en nadelen boerenberoep en niet-agrarische beroepen

Aan zowel de bedrijfshoofden als hun echtgenote is de vraag voorgelegd, welke voor- en/of nadelen het boerenberoep heeft in vergelijking met het werk buiten de landbouw.

Uit tabel 5 blijkt, dat in beide provincies de bedrijfshoofden aanmerkelijk meer en ook vaker voor- of nadelen van het boerenberoep noemen dan hun echtgenote. Van alle voordelen werd dat van de "zelfstandigheid" zowel door de boeren als door hun echtgenote vaker genoemd dan "het werken in de natuur" of "vrijheid en afwisseling". Het zijn vooral de boerinnen die verhoudingsgewijs meer dan de boeren op dit laatste aspect de nadruk leggen. Het nadeel van "weinig vrije tijd en vakantie" (waartoe ook antwoorden gerekend worden als: langere werkdagen, geen vrij weekend, gebondenheid, e.d.) wordt relatief het vaakst door de boerinnen vermeld, dat van "risico" door de bedrijfshoofden. Wanneer de genoemde voordelen naar provincie worden vergeleken, dan blijkt dat in Noord-Brabant meer dan in Friesland de nadruk bij "de zelfstandigheid" ligt, daarentegen in laatstgenoemde provincie meer op "het werken in de natuur" dan in Brabant. Ten aanzien van de nadelen kreeg men in Friesland vaker het aspect "weinig vrije tijd en vakantie" te horen dan in Brabant.

Ook is aan man en vrouw gevraagd naar hun mening over het aanzien van het boerenberoep. Slechts enkelen stellen, dat een boer meer "in

Tabel 5. Voor- en nadelen van het boerenberoep

	Noord-Brabant		Friesland	
	bedrijfs- aantal	echtgenotes %	bedrijfs- aantal	echtgenotes %
Genoemde voordelen:				
zelfstandigheid	83	48	26	46
werken in de natuur	34	20	7	12
vrijheid, afwisseling	27	15	10	18
diversen	30	17	14	24
Totaal voordelen	174	100	57	100
Geenquôteerden die voordelen noemen	98	95	57	61
Idem die geen voordelen noemen	5	5	37	39
Totaal geenquôteerden	103	100	94	100
Genoemde nadelen:				
weinig vrije tijd en vakantie	94	58	28	58
risico	46	29	11	22
diversen	21	13	9	20
Totaal nadelen	161	100	48	100
Geenquôteerden die nadelen noemen	87	84	47	50
Idem die geen nadelen noemen	16	16	47	50
Totaal geenquôteerden	103¹⁾	100	94¹⁾	100
			96¹⁾	100
			173	100
			76	100
			87	91
			9	9
			20	24
			85¹⁾	100

1) Onbekend: bedrijfs- en echtgenotes : Noord-Brabant 2, Friesland 4
: Noord-Brabant 2, Friesland 3.

tel" zou zijn dan beoefenaren van andere beroepen, en ongeveer twee derde vindt dat het niets uitmaakt; een minderheid meent dat de boer minder in tel is: in Friesland is men wat kritischer dan in Brabant. Bij de commentaren valt overigens nog te beluisteren, dat de verschillen tussen een agrarisch en niet-agrarisch beroep geringer zijn geworden, en dat het vooral van de individuele boer zelf afhangt of hij al dan niet in tel is.

Naast deze spontaan genoemde voor- en nadelen van het boerenberoep is het oordeel der geënquêteerden gevraagd naar de voor- en nadelen van het niet-agrarische beroep. Dit geschiedde aan de hand van een lijstje, waarop een twintigtal facetten van een niet-agrarische functie stonden vermeld en waarbij men moest aangeven hoe men deze facetten beoordeelde ("een groot resp. klein voordeel", "niet van belang", "een groot resp. klein nadeel"). Het gaat hier om een aantal zeer verschillende facetten, welke naar alle waarschijnlijkheid een goede weergave vormen van het niet-agrarische beroep. Enkele van deze facetten zijn: in een ander beroep verdient men meer, zijn kortere werktijden; heeft men elk jaar vakantie, licht werk, een moderne woning; werkt men de hele dag binnen, met veel mensen tegelijk, in opdracht van een baas, etc.

Hoe waren de reacties van bedrijfshoofd en echtgenote hierop? Over het algemeen zag men iets meer voor- dan nadelen van een niet-agrarische functie: in Friesland wat sterker dan in Brabant. Dit komt overeen met datgene wat reeds eerder werd vastgesteld wat betreft de z.g. "spontane" reacties, met andere woorden beide benaderingswijzen leidden tot een overeenkomstig resultaat. Let men echter op de afzonderlijke facetten, dan zijn de reacties nogal verschillend. In beide provincies zag men vooral als voordelen buiten de landbouw alles wat is terug te brengen tot zekerheid, loon en arbeidstijd, terwijl men in de arbeidsomstandigheden en de woonfacetten nauwelijks voordelen zag.

Beroepskeuze

Welke betekenis heeft het een en ander nu voor de keuze van het boerenberoep door boerenzoons? In eerste instantie bleek geen samenhang te bestaan tussen enerzijds de beroepskeuze en anderzijds de opvattingen over arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden van het boerenberoep. Er waren echter bepaalde situaties waarin dit verband wel aantoonbaar was; in Noord-Brabant kiezen boerenzoons verhoudingsgewijs meer het boerenberoep naarmate de ouders dit beroep gunstiger beoordelen, althans voor zover het jongens betreft welke naar het oordeel van de ouders tot de middelmatige leerders behoren, of: indien het bedrijfshoofd sterk aan zijn bedrijf gehecht is. Het is echter niet uitgesloten, dat men in dergelijke situaties zijn mening aanpast aan de feitelijke keuze, hetzij als onderstreping van de juistheid van de keuze van het boerenberoep, hetzij om voor zichzelf aan het idee vast te kunnen houden, dat het eigenlijk niet gewenst is dat de zoon een beroep buiten de landbouw kiest.

In Friesland kom geen specifieke samenhang worden vastgesteld tussen de beroepskeuze en de mening van de ouders omtrent de arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden van het boerenberoep

in vergelijking met niet-agrarische beroepen.

§ 2. De gehechtheid aan beroep, bedrijf en en stand

In deze paragraaf komt een aantal factoren ter sprake, welke kortweg worden aangeduid met de naam "gehechtheden" zoals die van beroep, beroepstraditie, eigen bedrijf en boerenstand. Ze komen ten dele voort uit of houden verband met tradities in het boerenmilieu, ten dele zijn ze typisch voor bepaalde zelfstandige beroepen; ook persoonlijke karaktertrekken spelen er een grote rol in. De invloed, welke van deze gehechtheden uitgaat op de beroepskeuze van de boerenzoon, kan echter toch wel groot zijn.

a. Gehechtheid aan het beroep

Wat de gehechtheid aan het beroep betreft is aan het bedrijfshoofd gevraagd of hij al dan niet weer boer zou worden, wanneer hij opnieuw voor deze keuze geplaatst zou worden. Uit de verkregen antwoorden bleek, dat in Noord-Brabant 59% en in Friesland 42% van de boeren weer het boerenberoep zou kiezen, als ze voor een nieuwe keuze zouden worden geplaatst (tabel 6). Als reden gaf men hiervoor meestal aan, dat men "hart heeft voor het boeren", terwijl ook nogal eens werd genoemd de "vrijheid van het boerenberoep". Degenen die een ander beroep dan boer zouden kiezen, omschrijven dit met: lange werktijden, de zwaarte van het boerenberoep, bedrijfsgebondenheid, de zware investeringslast van het boerenbedrijf. Als beroep noemen ze: landbouwverwante beroepen, bouwvakker, aannemer, automonteur, electriciën, veearts, dominee, e.d. Men zou in overwegende mate een zelfstandig of vrij beroep kiezen, en slechts in bepaalde gevallen een beroep in loondienst. Dit komt nog eens duidelijk naar voren uit het antwoord op de vraag of de boer, wanneer hij jong was, in loondienst zou gaan als hij dan bijvoorbeeld een kwart meer kon verdienen. Men geeft de voorkeur aan een zelfstandig of vrij beroep boven het in-loondienst-werkzaam-zijn: in Noord-Brabant wat meer dan in Friesland (resp. 79% en 62%). Met andere woorden de gehechtheid aan zelfstandigheid omvat meer dan die aan het boerenberoep. Dit geldt blijkbaar ook voor de echtgenotes.

In beide provincies had ongeveer 7% van de boeren in het verleden een of ander nevenberoep. Van de echtgenotes hebben de meesten vroeger op het ouderlijke of op een ander boerenbedrijf meegeholpen; in Brabant verhoudingsgewijs wat meer dan in Friesland. Het uitoefenen van een nevenberoep houdt geen verband met de gehechtheid aan het boerenberoep.

Wat tenslotte het beroep van de vader, de grootvader en de schoonvader betreft, dezen waren in Noord-Brabant vrijwel allen boer en in Friesland het merendeel.

Beroepskeuze

In beide provincies hangt de genoemde gehechtheid aan het beroep samen met de keuze van het boerenberoep door boerenzoons.

Zoals uit tabel 6 blijkt, kiest in Friesland 56% en in Noord-Brabant 49% van de zoons het boerenberoep wanneer de vader bij een nieuwe keuze "weer boer zou worden".

Tabel 6. Gehechtheid aan boerenberoep en beroepskeuze (in %)

Vader zou:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze			beroepskeuze		
	boer	geen boer	totaal	boer	geen boer	totaal
weer boer worden	49	51	59	56	44	42
geen boer meer worden	11	89	41	34	66	58
Totaal	32	68	100	43	57	100

Van de bedrijfshoofden, die minder aan hun beroep gehecht zijn ("geen boer meer worden"), worden de meeste zoons geen boer: in Noord-Brabant naar verhouding meer dan in Friesland (resp. 89% en 66%).

b. Gehechtheid aan het bedrijf

De gehechtheid aan het bedrijf is nagegaan aan de hand van de opvattingen van de bedrijfshoofden en echtgenotes ten aanzien van bedrijfsoverdracht.

In Noord-Brabant zou 72% van de bedrijfshoofden en 74% van de echtgenotes en in Friesland resp. 44% en 54% het jammer vinden wanneer het eigen bedrijf later aan een vreemde overgedragen zou moeten worden (zie tabel 7). Dit zou impliceren, dat ze een grote betekenis hechten aan het feit, dat een zoon het eigen bedrijf in de toekomst zal gaan overnemen. De traditie kan daarbij een rol spelen; het bedrijf kan reeds lang in de familie geweest zijn en deze situatie wenst men niet veranderd te zien. In Friesland heeft 52% en in Noord-Brabant 53% het bedrijf van de ouders overgenomen, resp. 33% en 18% van vreemden en de anderen van overige familieleden. Van de bedrijfshoofden, die hun bedrijf van ouders, schoonouders of familieleden hebben overgenomen, geven er naar verhouding nauwelijks meer te kennen het jammer te vinden als het bedrijf aan vreemden zou worden overgedragen dan onder degenen van wie het bedrijf oorspronkelijk van vreemden afkomstig is (Noord-Brabant resp. 72% en 68%, Friesland resp. 57% en 47%).

Het is waarschijnlijk, dat de gehechtheid aan het bedrijf mede wordt beïnvloed door het al dan niet in eigendom hebben van grond. Hoewel in Friesland de pacht en in Noord-Brabant de eigendom overheerst, bleek dit in zijn algemeenheid wel juist te zijn; de onderlinge verschillen waren echter betrekkelijk gering.

'Naast traditie speelt ook het argument mee, dat men al jaren "met hart en ziel" op het eigen bedrijf heeft gewerkt. Daarnaast worden meningen vernomen, waarbij men de nadruk legt op het geluk of het welzijn van de kinderen; het inkomen schijnt daarbij een belangrijke maatstaf te zijn ("als ze maar meer verdienen dan een arbeider is het goed, anders heb

ik liever dat ze boer worden¹⁾). Soms spelen ook argumenten mee als: de levensvatbaarheid van het bedrijf, de investeringslast, gemeentelijke uitbreidingsplannen.

Beroepskeuze

Ten aanzien van de gehechtheid aan het bedrijf is in beide provincies gebleken, dat er relatief meer zoons boer worden wanneer de vader het bedrijf liever niet aan een vreemde overdraagt dan bij het uiten van een ander oordeel (juist beter, maakt niets uit), nl. in Friesland relatief meer dan in Noord-Brabant (resp. 55% en 39%).

Tabel 7. Gehechtheid aan het bedrijf en beroepskeuze (in %)

Bedrijf later in vreemde handen volgens vader:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
jammer	39	61	72	55	45	44
zou niets uitmaken	14	86	16	37	63	46
juist beter	14	86	12	25	75	10
Totaal	32	68	100	43	57	100

c. Gehechtheid aan de boerenstand

Het gehecht-zijn aan de boerenstand is vastgesteld aan de hand van een drietal onderwerpen (vgl. bijlage 5.1).

Aan de bedrijfshoofden is de vraag gesteld of zij de boerenstand al dan niet belangrijker vinden dan andere standen; de antwoorden zijn uitgedrukt in een score, welke varieerde van 0 tot 2 punten. In beide provincies vindt ruim een derde de boerenstand belangrijker dan andere standen, ongeveer twee derde zag geen verschil en slechts enkelen waardeerden de boerenstand lager. De belangrijkheid wordt doorgaans toegeschreven aan het aspect van de voedselvoorziening (b.v. in een oorlogssituatie); soms wordt naar voren gebracht, dat de landbouw van betekenis is als toeleveringsbedrijf voor de industrie.

Vervolgens is aan bedrijfshoofd en echtgenote gevraagd of ze het al dan niet jammer zouden vinden, wanneer hun kinderen de boerenstand gingen verlaten (zie tabel 8). De antwoordpatronen vertonen onderling een vrij sterke overeenkomst; in beide provincies werd minder vaak gezegd, dat men het jammer vond dan dat men het beter vond (in Noord-Brabant resp. 33% en 50%, in Friesland resp. 28% en 36%). In Friesland is men vaker dan in Noord-Brabant van oordeel, dat het niet van belang is (resp. 36% en 17%). De redenen waarmee men zijn opvatting nader omschrijft, geven een inzicht in hetgeen er zoal bij de ondervraagden leeft. De boeren, die het betreuren als hun kinderen de boerenstand verlaten, reageren met: het is ons vak, het is een mooie stand, wij horen in die stand thuis, in andere vakken kun je je kinderen weinig of geen kennis meegeven, je verlaat dan een groep waar het prettig is, ik wil graag een

opvolger hebben, etc.

Uit deze geluiden valt te beluisteren:

- een vanzelfsprekendheid de eigen stand niet te verlaten;
- de overtuiging dat het leven in het boerenmilieu aantrekkelijk is;
- een vanzelfsprekendheid voor elke generatie om het bedrijf te bewaren en te verbeteren voor de volgende generatie.

De boeren, die het juist beter vinden dat hun kinderen de boerenstand verlaten, noemen vaak als motief, dat men buiten de landbouw verlost is van veel "kopzorgen" in verband met investeringen en schulden; enkele boeren meenden dat er in hun bedrijf geen toekomst meer zat.

Aan de boer en boerin is tevens gevraagd of ze vinden, dat hun kinderen buiten de boerenstand "minder beschermd" zijn. De meeste onder-
vraagden zijn het hiermee niet eens; slechts enkelen zijn bevreesd voor een "verkeerde invloed" op de kinderen wanneer ze in de industrie gaan werken ("hangt van de leeftijd af", "geestelijke beïnvloeding door andersdenkenden", "ze leggen met minder slag volk aan"). Ook in het boerenmilieu heeft men veel contacten met anderen; verder acht men contacten buiten de boerenstand juist wenselijk voor een goede vorming t.a.v. studie of beroep.

Via een aantal streekkenners (ongeveer drie per gemeente) is tevens getracht een indruk te krijgen, welke boeren behoren tot de stand van oude boerengeslachten. De gedachte hierbij was, dat in vele dorpen de boeren door hun afkomst en gedrag gerekend konden worden tot de oude boerengeslachten; dit in tegenstelling tot andere boeren die daar niet uit voortkomen of die er door hun gedrag niet meer volledig bij gerekend kunnen worden. Uit de verkregen gegevens is gebleken, dat dit onderscheid als zodanig niet levend was in de gemeenten van onderzoek in Friesland; in de desbetreffende Brabantse gemeenten bleek dit (nog) wel het geval te zijn.

Beroepskeuze

In de relatie beroepskeuze - gehecht-zijn aan boerenstand spelen de aspecten als de waardering van de boerenstand, de bescherming welke deze zou kunnen bieden, of het behoren tot een oud boerengeslacht nauwelijks een rol t.a.v. het kiezen van het boerenberoep. De mening van de ouders omtrent het al-dan-niet-jammer-vinden wanneer hun kinderen de boerenstand gingen verlaten laat daarentegen wel een samenhang zien.

Tabel 8. Gehechtheid aan de boerenstand en beroepskeuze (in %)

Ouders vinden:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
verlaten van boerenstand	boer	geen boer		boer	geen boer	
door kinderen jammer	60	40	33	65	35	28
niet van belang	46	54	17	49	51	36
beter	17	83	50	22	78	36
Totaal	32	68	100	43	57	100

Van de ouders, die het jammer vinden als hun kinderen de boerenstand verlaten, worden relatief meer zoons boer (Noord-Brabant 60%, Friesland 65%) dan wanneer ze van oordeel zijn dat het verlaten van de landbouw juist beter is (Noord-Brabant 17%, Friesland 22%). Vinden de ouders het verlaten van de boerenstand "niet van belang", dan worden er in beide provincies nagenoeg even veel zoons boer (resp. 46% en 49%).

§ 3. Beroepshouding, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten

De aantrekkelijkheid van het boerenberoep kan mede bepaald worden door de houding tegenover het boerenberoep, het niveau der bedrijfsvoering en de mening omtrent de bedrijfsuitkomsten. De typering van de bedrijfsvoering is ter beoordeling voorgelegd aan plaatselijke deskundigen, de meningen omtrent bedrijfsuitkomsten en beroepshouding zijn vastgelegd via de enquête.

a. Beroepshouding

Aan de bedrijfshoofden is gevraagd of ze hun werk met plezier verrichten of dat ze vooral werken, omdat er nu eenmaal gewerkt moet worden. Tevens is bij de boeren en hun echtgenote geïnformeerd naar hun mening of een boer al dan niet een zwaar leven heeft. Bij de verwerking van de verzamelde gegevens zijn de antwoorden op deze vragen bijeengevoegd in een gezamenlijke puntenscore, welke varieert van 0 t/m 6 punten. Deze score geeft een aanwijzing voor de houding over het boerenberoep, variërend van zeer negatieve tot zeer positieve oordelen.

In Noord-Brabant is de beroepshouding over het algemeen vrij positief: twee derde (67%) van de ouderparen scoorde 5 of 6 punten, en in Friesland een derde (35%); in laatstgenoemde provincie werden betrekkelijk vaak 3 of 4 punten gescoord (41%).

Blijkens de opmerkingen van de boeren bij het beantwoorden van de vraag of men "als boer een zwaar leven heeft of dat dit nogal meevalt", vinden degenen die zeggen dat dit nogal meevalt, dat je als boer toch wel sterk aan het bedrijf gebonden bent of voor velerlei zaken hebt zorg te dragen. Daarbij valt op, dat ze gebondenheid en verantwoordelijkheid uitdrukkelijk onderscheiden van het lichamelijke aspect ten aanzien waarvan de meningen nogal verdeeld zijn. Een klein aantal ondervraagden tenslotte noemt ook het gebrek aan hulp welk het leven van een boer zwaar maakt.

Beroepskeuze

Van de ondervraagde ouders, die positief oordelen over het boerenberoep (5 of 6 punten scoren), wordt in Friesland 57% van de zoons boer en in Noord-Brabant 34%; luidt het antwoord echter "negatief" (score 0 t/m 2 punten), dan zijn deze percentages resp. 39% en 25%. De houding tegenover het boerenberoep hangt alleen in Friesland samen met de beroepskeuze.

Tabel 9. Beroepshouding en beroepskeuze (in %)

De "beroepshouding" der ouders wordt beoordeeld als:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
negatief (score 0 t/m2)	25	75	9	39	61	25
matig (score 3 en 4)	29	71	24	35	65	41
positief (score 5 en 6)	34	66	67	57	43	34
Totaal	32	68	100	43	57	100

b. Bedrijfsvoering

Het niveau van bedrijfsvoering van de in de steekproef betrokken boeren in Noord-Brabant en Friesland is vastgesteld aan de hand van de mening van een aantal ter zake kundigen (bedrijfsvoorlichters, e.d.).

Het ging om een beoordeling van de kwaliteiten van de boer op zijn bedrijf, gegeven de objectieve mogelijkheden welke zijn bedrijf bood (bijvoorbeeld: bedrijfsgrootte, verkaveling, kwaliteit van de grond). Er werd vooral gelet op de volgende aspecten: organisatievermogen van de boer, de keuze van machines, de kwaliteit van de veestapel, verzorging van het vee en het bouwland, de voederwinning, kostenbesef en inzicht in de financiering, belangstelling voor nieuwe werkmethoden.

Uit het onderzoek is gebleken, dat volgens deze deskundigen in Friesland een zevende (16%) van de bedrijfshoofden gerekend werd tot de categorie met een laag niveau van bedrijfsvoering, in Noord-Brabant echter ruim een derde (37%) (zie tabel 10). Wat het middelmatige en hoge niveau betreft blijven de geënquêteerde boeren in Noord-Brabant (resp. 38% en 25%) procentsgewijs wat beneden de Friese boeren (resp. 54% en 30%). In hoeverre de verschillen tussen beide provincies een feitelijk verschil inhouden of het gevolg zijn van een meer of minder kritische beoordeling kan moeilijk exact worden vastgesteld; de gevonden verhoudingen mogen daarom niet als exact worden beschouwd.

Beroepskeuze

Van de boeren, die door genoemde deskundigen zijn getypeerd met een hoog niveau van bedrijfsvoering wordt in Friesland 56% en in Noord-Brabant 45% van de zoons boer.

Tabel 10. Niveau van bedrijfsvoering en beroepskeuze (in %)

Niveau van bedrijfsvoering wordt beoordeeld als:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
laag	17	83	37	30	70	16
middelmatig	39	61	38	40	60	54
hoog	45	55	25	56	44	30
Totaal	32	68	100	43	57	100

Is daarentegen sprake van een laag niveau van bedrijfsvoering, dan dragen deze cijfers resp. 30% en 17%. Naarmate dus het niveau van bedrijfsvoering hoger wordt beoordeeld, worden in beide provincies verhoudingsgewijs meer zoons boer.

c. Bedrijfsuitkomsten

Van zowel bedrijfshoofd als echtgenote is het oordeel gevraagd omtrent de bedrijfsuitkomsten, hetgeen is uitgedrukt in een score van 0 t/m 4 punten. Over het algemeen genomen schijnen de ondervraagden in Friesland iets meer tevreden te zijn over de bedrijfsuitkomsten dan dit het geval is in Brabant; de onderlinge verschillen zijn echter niet groot. De meesten zijn tevreden over de bedrijfsuitkomsten; in Noord-Brabant is 10% en in Friesland 8% van mening dat de bedrijfsuitkomsten slecht zijn (vgl. tabel 11).

In Brabant bestaat een samenhang tussen het hebben van een gunstig oordeel over de bedrijfsuitkomsten en een positieve beroepshouding, en in Friesland met een vrij hoog niveau van bedrijfsvoering.

Tevredenheid met de bedrijfsuitkomsten houdt eveneens verband met gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand, en tevens met een gunstige mening over de toekomst van het eigen bedrijf en van de landbouw.

Beroepskeuze

Van de ouders, die de bedrijfsuitkomsten als "goed" beoordelen, wordt in Friesland 52% en in Noord-Brabant 44% van de zoons boer; bestempen ze echter de bedrijfsuitkomsten als "slecht", dan zijn deze cijfers resp. 20% en 12%. Tussen de mening der ouders over de bedrijfsuitkomsten en beroepskeuze van de zoon bestaat derhalve een duidelijk verband.

Tabel 11. Mening over bedrijfsuitkomsten en beroepskeuze (in %)

Mening der ouders over bedrijfsuitkomsten	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
Slecht (score 0 en 1)	12	88	10	20	80	8
Matig (score 2)	24	76	42	38	62	40
Goed (score 3 en 4)	44	56	48	52	48	52
Totaal	32	68	100	43	57	100

HOOFDSTUK IV

De aanleg van de zoon

In dit hoofdstuk worden twee hypothesen (8 en 9) (zie pag. 10) behandeld, welke respectievelijk betrekking hebben op studiecapaciteiten en op boerenbekwaamheden. Het willen of kunnen studeren, en de mogelijkheden en stimulering daartoe worden verondersteld te voeren tot niet-agrarische beroepen (§ 1), het hebben van boerenbekwaamheden daarentegen tot het boerenberoep (§ 2).

§ 1. Studiecapaciteiten en -mogelijkheden; stimulering tot studie

In een aantal gevallen zullen lichamelijke capaciteiten van de zoon medebepalend kunnen zijn bij de keuze van een beroep; psychische eigenschappen en geestelijke capaciteiten hebben waarschijnlijk een wat grotere betekenis. In dit onderzoek wordt omtrent enkele aspecten van dit laatste punt gepoogd enige indruk te verkrijgen.

a. Studiecapaciteiten

Zowel bij de vader als bij het hoofd van de lagere school waar de boerenzoon zijn laatste jaar doorliep, is geïnformeerd naar het al dan niet goed kunnen (leercapaciteit) en willen (plezier in het leren) leren van elke in dit onderzoek betrokken zoon (in totaal 313). Hoewel uit de verkregen gegevens is gebleken, dat over het algemeen de Friese boerenzoons in hun leercapaciteiten iets hoger worden aangeslagen dan de Brabantse, zal dit verschil naar alle waarschijnlijkheid moeten worden toegeschreven aan een min of meer uiteenlopende beoordeling.

Beroepskeuze

Over het algemeen blijkt, dat in beide provincies vooral de zoons met normale studiecapaciteiten het boerenberoep kiezen, hetgeen ook gezegd kan worden van degenen die "normaal" met plezier leren (zie tabel 12 pag. 32). De meesten van degenen die goed kunnen leren of met veel plezier leren, geven daarentegen de voorkeur aan een niet-agrarisch beroep: een tendentie welke in Noord-Brabant duidelijker tot uitdrukking komt dan in Friesland. In Brabant geldt tevens, dat ook van de zoons die slecht kunnen leren er relatief meer dan in Friesland geen boer willen worden; dit is echter slechts dan het geval, wanneer zij over weinig boerenbekwaamheden beschikken.

Tabel 12. Samenhang tussen het kunnen of willen leren van boerenzoons en beroepskeuze (in %)

		Noord Brabant			Friesland		
		beroepskeuze			beroepskeuze		
		boer	geen boer	totaal	boer	geen boer	totaal
Leercapaciteit:							
volgens vader	geen aanleg	35	65	20	60	40	8
	gewoon	37	63	60	47	53	67
	goed	15	85	20	29	71	25
volg. onderwijzer	geen aanleg	30	70	29	52	48	18
	gewoon	43	57	48	54	46	50
	goed	12	88	23	22	78	32
Plezier in leren:							
volgens vader	normaal	36	64	60	54	46	57
	veel	27	73	40	30	70	47
volg. onderwijzer	normaal	36	64	83	51	49	76
	veel	11	89	17	20	80	24
Totaal		32	68	100	43	57	100

b. Studiemogelijkheden

In hypothese 8 (zie pag. 10) wordt eveneens een verband verondersteld tussen studiemogelijkheden en beroepskeuze.

De studiemogelijkheden worden wellicht het meest beperkt doordat de zoon thuis moet meehelpen. Zoals wij reeds zagen is er verband tussen behoefte aan hulp op het bedrijf en beroepskeuze (zie tabel 3).

Het volgen van een lagere of middelbare landbouwschool is realiseerbaar, een niet-agrarische opleiding met dagonderwijs vrij moeilijk.

Beroepskeuze

In hoeverre leidt de behoefte aan hulp via beperking van de studiemogelijkheden tot de keuze van het boerenberoep? Gebleken is, dat de zoons bij wiethuis op het bedrijf hulp nodig is gemiddeld een enigermate lager schoolniveau hebben behaald of gekozen dan de zoons bij wie thuis geen hulp nodig is. Dit komt waarschijnlijk doordat er van de normale leerlingen vrij veel boer worden. Overigens zijn de verschillen aan de lage kant.

Houdt men rekening met de beroepskeuze, dan blijkt, dat het schoolniveau van jongens die het boerenberoep kiezen zeker niet lager is wanneer op het bedrijf hulp nodig is. Beschouwt men de zoons die de landbouw verlaten als een afzonderlijke categorie, dan schijnt in Noord-Brabant het schoolniveau lager te zijn wanneer er op het bedrijf hulp vereist is; in Friesland ontbreekt dit verband. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn, dat de behoefte aan hulp op zich zelf het schoolniveau beperkt. In hoeverre langs deze weg de beroepskeuze bepaald wordt, blijft onduidelijk.

Wanneer een boerenzoon gemist kan worden, kan hij een opleiding gaan volgen. Welke opleiding dit in concreto zal zijn, kan afhangen van velerlei factoren, zoals de aanwezigheid van verschillende schoolsoorten in de streek. Uit de beschikbare gegevens bleek, dat binnen een straal

van omstreeks 15 km vrijwel elke soort van voortgezet onderwijs kon worden gevolgd.

c. Stimulering tot studie

Wanneer de ouders zelf meer onderwijs hebben genoten, kunnen ze meer begrip hebben van de betekenis, de aard en de moeilijkheid van de diverse studiemogelijkheden. Het is aannemelijk, dat er van deze ouders een stimulans uitgaat om de zoon verder te laten studeren.

Over het algemeen hebben de Brabantse en de Friese boeren ongeveer evenveel onderwijs genoten. Het gemiddelde niveau is dat van cursusonderwijs; dit geldt ook voor hun echtgenote. Ongeveer een kwart der ouders heeft voortgezet dagonderwijs gevolgd. Het niveau van onderwijs is niet hoog; de meesten zullen weinig studie-ervaring hebben. Men bedenke echter wel, dat het hier gaat om personen waarvan ruim drie vierde ouder is dan 45 jaar.

Een rechtstreekse uiting van een studie-stimulerende houding van de ouders blijkt uit de antwoorden op enkele vragen over het leren. Van de Friese ouderparen was 87% en van de Brabantse 80% het er over eens, dat verder leren na de lagere school voor een toekomstige boer erg belangrijk is; de overigen hechten daar wat minder belang aan, maar stellen het wel op prijs.

Aan welke opleiding voor een toekomstige boer geven de geënquêteerde bedrijfshoofden de voorkeur? Zowel van de Friese als van de Brabantse boeren is 20% van mening, dat de lagere landbouwschool voor een toekomstige boer wel voldoende is. In Noord-Brabant spreekt zich verder 35% en in Friesland 25% der boeren uit voor een combinatie van l.l.s. met m.l.s. Van de overige bedrijfshoofden geeft in Noord-Brabant 45% en in Friesland 55% de voorkeur aan een ulo-opleiding gevolgd door middelbare landbouwschool.

Waarom kiest een vijfde van de geënquêteerde boeren de l.l.s. als opleiding voor de toekomstige boer? Vrij algemeen staan deze boeren afwijzend tegenover de ulo-opleiding. Zo worden geluiden vernomen als: "de zin in werken en boeren gaat ermee over", "ze zijn dan geen goede boer", "ze verdwijnen na de ulo uit de landbouw", "als ze eenmaal het goede pak aan hebben gehad willen ze geen boer meer worden", e.d. Ook de m.l.s. wordt voor de toekomstige boer niet zozeer nodig geacht ("de jongens moeten vroeg leren werken", "ze kunnen al op jonge leeftijd mee verdienen").

Een derde kiest voor een opleiding, waarbij de l.l.s. wordt gecombineerd met de m.l.s. De bezwaren tegen de ulo zijn vooral gericht op te lang leren, het ontgroeien aan de landbouw of te weinig praktijk. Men is van mening dat de ulo-opleiding de kans vergroot, dat ze geen boer worden. De l.l.s. als opleiding voor de toekomstige boer beoordeelt men als te weinig afgerond.

Tenslotte de opvattingen van de boeren, die voor hun zoon een opleiding aan een ulo willen laten volgen door een m.l.s. Zij vinden de l.l.s. te weinig omvattend, soms ook de combinatie van l.l.s. met m.l.s. Men wil de ulo in het studieprogramma opgenomen zien vanwege het karakter van algemene ontwikkeling (talen, handelskennis), en een goede aansluiting met de m.l.s. Soms wordt genoemd de waarde van het ulo-diploma bij

onverhoopt afvloeien uit de landbouw of bij verder doorstuderen.

Aangezien weleens wordt vernomen, dat bijvoorbeeld een ulo-opleiding voor een boerenzoon niet aanbevelenswaard zou zijn, omdat hij daarna vaak geen boer meer wenst te worden, is ook hierover een vraag gesteld. Daarbij bleek dat in Friesland 78% en in Noord-Brabant 72% van de boeren de ulo voor een boerenjongen, die niet helemaal zeker weet of hij boer zal worden, juist nuttig acht omdat hij daarna nog twee kanten uit kan. Slechts 8% van de Brabantse en 3% van de Friese boeren vindt deze opleiding niet juist, omdat wordt gevreesd dat de zoon een niet-agrarisch beroep zal kiezen.

Beroepskeuze

Het onderwijsniveau van zoons van wie de vader slechts een enkele cursus heeft gevolgd, ligt lager dan van de zoons waarvan de vader meer voortgezet onderwijs genoot. Het onderwijsniveau van de vader noch dat van de echtgenote hangt samen met het kiezen van het boerenberoep door de zoon.

In Noord-Brabant en in mindere mate ook in Friesland bestaat echter wel een verband tussen het opleidingsniveau der ouders en het op latere leeftijd kiezen van een niet-agrarisch beroep door zoons.

Het niveau van opleiding van de ouders van deze afgevoelde zoons is over het algemeen lager dan dat van de ouders van de zoons die in de landbouw blijven. Het is mogelijk, dat het op latere leeftijd de landbouw verlaten mede voortkomt uit het lagere opleidingsniveau van de ouders.

Van de weinige boeren, die leren niet belangrijk vinden, of die een ulo-opleiding niet-gewenst of niet-nodig vinden voor een zoon die boer wenst te worden, kiezen overigens niet meer zoons het boerenberoep dan de zoons van ouders met tegenovergestelde meningen omtrent het leren.

d. Beroepsadviezen voor zoons van 8 t/m 12 jaar

Ter afsluiting van deze paragraaf zal nog worden ingegaan op enkele gegevens van de zoons van 8 t/m 12 jaar (in totaal 141) uit de gezinnen, welke bij het onderzoek betrokken waren.

De meeste bedrijfshoofden hebben al eens nagedacht over wat hun zoon straks na het verlaten van de lagere school zal gaan doen. Gebleken is dat in Friesland minder boeren over het toekomstige beroep van deze jongere zoons hebben nagedacht dan in Noord-Brabant: van de 8-jarigen resp. 50% en 75%, van de 12-jarigen resp. 74% en 87%. In Brabant is de tendentie om de beroepskeuze meer naar het einde van de lagere school te plaatsen enigszins groter dan in Friesland, hoewel deze cijfers wellicht niet meer aanduiden dan een accentverschil.

Wat de adviezen van de onderwijzer betreft, wordt aan degenen die goed kunnen leren doorgaans aangeraden een niet-agrarische opleiding te kiezen; de weinige keren, dat geadviseerd wordt in boerenrichting te gaan, betreft het meestal zoons die normaal kunnen leren. In totaal werd in Friesland aan 21% van de zoons een niet-agrarisch beroep geadviseerd en slechts aan 7% het boerenberoep; in Noord-Brabant betrof dit resp. 20% en 2% van de zoons.

In welke richting ligt nu de beroepskeuze van deze jongere zoons in vergelijking met de anderen? Wanneer wordt afgezien van de zoons,

van wie het (toekomstige) beroep nog niet genoemd kan worden, dan zijn er inderdaad verschillen. In Noord-Brabant wordt van de oudere zoons 32% boer en kiest 68% een ander beroep; van de zoons van 8 t/m 12 jaar wil 13% boer worden en 87% iets anders; in Friesland waren deze cijfers voor de oudere zoons resp. 43% en 57% en voor de jongere resp. 38% en 62%. Het verschil in Brabant is dus groter dan in Friesland. Hoewel dit erop zou duiden dat er waarschijnlijk sprake is van een verdere teruggang in de keuze van het boerenberoep dient hierbij wel in aanmerking te worden genomen dat de jongere zoons nog van richting kunnen veranderen, terwijl tevens de keuze van degenen waarover qua beroepskeuze niets bekend is het beeld nog kan wijzigen.

§ 2. Bekwaamheden voor het boerenberoep

Boerenbekwaamheden

Aan het bedrijfshoofd werd omtrent elke zoon een viertal vragen gesteld inzake zijn capaciteiten en belangstelling voor het boerenberoep.

Vrijwel alle geënquêteerde zoons bleken gezond en sterk genoeg te zijn om boer te worden. Verder zou ongeveer twee derde van hen als boer later wel goed kunnen rekenen. Ruim de helft van de zoons had van jongsaf aan handigheid in het boerenvak, terwijl ruim een derde gevoel en belangstelling had voor het boerenvak.

De antwoorden op genoemde vier vraagpunten werden uitgedrukt in een score, welke varieerde van 0 t/m 4 punten. Op basis hiervan werd een schaal "boerenbekwaamheden" geconstrueerd (vgl. bijlage 5.2). Zo behaalde 36% 4 punten, 16% 3 punten, 20% 2 punten, 24% 1 punt en 4% 0 punt.

Beroepskeuze

De verwachting luidde, dat de boerenzonen die de landbouw verlaten waarschijnlijk zullen worden aangetroffen in de categorie van 0 t/m 2 punten; degenen die daarentegen het boerenberoep kiezen, scoren vermoedelijk 3 of 4 punten. In de hiernavolgende tabel blijkt, dat dit in beide provincies het geval is.

Tabel 13. Boerenbekwaamheden en beroepskeuze (in %)

Boerenbekwaamheden	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
	boer	geen boer		boer	geen boer	
4 punten	70	30	33	82	18	40
3 punten	38	62	12	42	58	20
2 punten	9	91	19	12	88	21
1 punt	8	92	33	5	95	14
0 punt	-	100	3	-	100	5
Totaal	32	68	100	43	57	100

Relatief meer zoons kiezen het boerenberoep naarmate ze volgens hun vader over meer boerenbekwaamheden beschikken (als boer goed kunnen rekenen, sterk en gezond zijn, handigheid in of belangstelling voor het boerenvak hebben): in Friesland relatief gezien iets meer dan in Noord-Brabant. Van de zoons, die volgens hun vader over veel boerenbekwaamheden beschikken, wordt er in Friesland 82% en in Brabant 70% boer, terwijl dit van degenen die 3 punten scoren resp. 42% en 38% bedraagt. Bij een score van 2 punten of minder (weinig boerenbekwaamheden) kiezen de meesten een ander beroep.

Zoals we reeds eerder zagen kiezen vooral de zoons die over normale studiec Capaciteiten beschikken het boerenberoep (vergelijk tabel 12). Hoe is nu de relatie tussen boerenbekwaamheden en studiec Capaciteiten met betrekking tot de beroepskeuze? Het al-dan-niet-bezitten van boerenbekwaamheden blijkt over het algemeen sterker van invloed te zijn op de beroepskeuze dan het al-of-niet-goed-kunnen-leren.

Tabel 14. Percentage zoons dat boer wordt bij bepaalde schoolresultaten en boerenbekwaamheden

Boerenbekwaamheden	Noord-Brabant				Friesland			
	schoolresultaten i.o.				schoolresultaten i.o.			
	slecht	matig	goed	totaal	slecht	matig	goed	totaal
Weinig	19	-	-	8	-	9	-	5
Matig	20	30	9	19	29	33	12	26
Veel	70	74	36	70	82	89	60	82
Totaal	30	43	12	32	52	54	22	43

Bovenstaande tabel laat zien, dat zowel in Friesland als in Noord-Brabant het percentage zoons, dat boer wordt enkel hoger is dan het gemiddelde percentage (resp. 43% en 32%) wanneer de zoons - volgens hun vader - over veel boerenbekwaamheden beschikken (resp. 82% en 70%), ongeacht het feit of ze over matige of "slechte" studiec Capaciteiten beschikken (in Friesland resp. 89% en 82%, in Noord-Brabant resp. 74% en 70%); kunnen ze daarentegen goed leren dan kiezen er naar verhouding vrij veel een beroep buiten de landbouw: in Noord-Brabant wat meer dan in Friesland. Van de zoons die over matige boerenbekwaamheden beschikken, kiezen de meesten een niet-agrarisch beroep: degenen die normaal kunnen leren verhoudingsgewijs wat minder dan de slechte of goede leerlingen.

Met andere woorden de boerenbekwaamheden tellen kennelijk zwaarder ten aanzien van het boer worden dan de leercapaciteiten. Men mag hieruit echter niet zonder meer de conclusie trekken, dat bij de keuze van een beroep meer wordt gelet op de geschiktheid voor het boerenberoep dan op die voor niet-agrarische beroepen. Boerenbekwaamheden vormen een eerste eis. Wie deze in de ogen van zijn vader heeft, zal meestal ook wel boer worden, behalve als hij zeer goed kan leren. Vooral die zoons blijken boer te worden, die normaal kunnen leren en die beschikken over veel boerenbekwaamheden, hoewel dit laatste tot op zekere

hoogte een redenering achteraf kan zijn, wat echter moeilijk is vast te stellen. Naast selectie op boerenbekwaamheden voor de keuze van het boerenberoep, is er tegelijkertijd sprake van een - hoewel minder sterke - selectie op de leercapaciteiten voor de keuze van een niet-agrarisch beroep.

HOOFDSTUK V

Beïnvloeding en voorlichting

De aandacht in dit onderzoek is vooral gericht op de keuze van het boerenberoep; de keuze van het niet-agrarische beroep is hier slechts van belang in verband met het feit dat de boerenzoon de landbouw verlaat. De beantwoording van de vraag, in welke mate de keuze van het boerenberoep vrij, bewust en op het persoonlijke belang is gericht (hypothese 10) staat centraal. In het eerste gedeelte van de hypothese (zie pag. 10) wordt gesproken over onbewust of bewust beïnvloeden; in het tweede gedeelte omtrent het spreken over beroepskeuzemogelijkheden (§ 1).

In het voorgaande is de aanleg van de zoon ter sprake gekomen. Het is eveneens van belang aandacht te schenken aan de mate waarin feiten, meningen, opvattingen, e.d. de zoon bereiken. Adviezen of oordelen van een aantal personen en instellingen kunnen van betekenis zijn (hypothese 11; vgl. pag. 10). In hoeverre deze milieuïnvloed effectief is, hangt af van de mate, waarin de desbetreffende zoon zich hieraan gebonden voelt (§ 2). Voorlichting en massacommunicatiemiddelen (hypothese 12) kunnen mede van invloed zijn op de beroepskeuze (§ 3).

§ 1. Beïnvloeding door de ouders

a. Beroepskeuzevrijheid en beroepskeuzetesten

Aan de boeren is t.a.v. de volgende punten hun oordeel gevraagd betreffende het overnemen van het bedrijf:

staan ze er al dan niet op dat een zoon zal opvolgen? 1) en proberen ze al dan niet een zoon te overreden om het bedrijf over te nemen? 1)

Op de eerste vraag antwoordt 4% van de bedrijfshoofden, dat ze "erop staan", dat een zoon boer wordt en later het bedrijf overneemt, ook al zou deze daarin niet zozeer geïnteresseerd zijn.

Groter was het aantal boeren dat zich kon verenigen met "overreding" één van de zoons boer te laten worden om wille van de bedrijfsopvolging; dit percentage ligt in Friesland lager dan in Noord-Brabant (resp. 8% en 26%). Bij de boerinnen was dit verschil aanmerkelijk kleiner (resp. 7% en 11%). Met name onder de Brabantse boeren schijnt dus nogal eens de neiging tot beperking van de beroepskeuzevrijheid van de zoons voor te komen. Op een soortgelijke vraag, waarin meer de nadruk werd gelegd op de eigen keuze door de boerenzoon en het ontbreken van een bedrijfsopvolger slechts als een daarvan afhankelijk feit werd gesteld ("ook al zou dan geen enkele zoon uit dat gezin vaders bedrijf overnemen"),

1) Zie bijlage 5.7 en 5.8 pag. 79 t/m 81)

kwamen uitsluitend antwoorden welke het op vrije keuze hielden. Bij de boerinnen, die deze vraag eveneens kregen voorgelegd, lag het enigszins anders: van hen bleek in Friesland 6% en in Noord-Brabant 10% eigen vrije keuze niet voorop te willen stellen.

Het nuttig-achten van beroepskeuzetesten zou een aanwijzing kunnen zijn dat de ouders een ruimere marge van beroepskeuzevrijheid toelaten. Het is opmerkelijk, dat relatief veel meer Brabanders dan Friezen betekenis hechten aan het testen van een zoon. Dit houdt mede verband met het feit dat in Brabant relatief meer getest wordt in de laatste klas van de lagere school: in Brabant is 49% en in Friesland slechts 15% getest (zie § 3). In elk geval ziet 19% van de Brabantse en 36% van de Friese boeren weinig in beroepskeuzetesten. Tekenender is misschien nog, dat het aantal voorstanders in Brabant ruim driemaal zo groot is als het aantal tegenstanders, terwijl in Friesland het aantal tegenstanders dat van de voorstanders nog enigermate overtreft. Van de boerinnen is in Brabant 9% en in Friesland 24% tegen beroepskeuzetesten; in Brabant zijn zesmaal zoveel voor- als tegenstanders, in Friesland daarentegen tweemaal zoveel.

Tenslotte zij opgemerkt dat in Friesland 55% van de zoons en in Noord-Brabant 65% over de beroepskeuzemogelijkheden met de ouders had gesproken.

Beroepskeuze

In hoeverre wordt nu de feitelijke beroepskeuze van de boerenzoons beïnvloed door de beroepskeuzevrijheid, de waardering van de ouders ten aanzien van beroepskeuzetesten en door het praten over het beroep?

Bij de Brabantse en Friese boeren en bij de Friese boerinnen blijkt de mate van vrijheid welke men geneigd is aan een zoon te geven om al dan niet op het bedrijf op te volgen, slechts in geringe mate samen te hangen met de beroepskeuze. Enkel voor wat de Brabantse boerinnen betreft werd een verband geconstateerd: die zoons gaan relatief meer in de landbouw, van wie de moeder tot weinig beroepskeuzevrijheid geneigd is.

Het al-of-niet-nuttig-achten van beroepskeuzetesten door boeren en boerinnen bleek geen verband te houden met de beroepskeuze van de zoon, evenmin als het praten over beroepskeuzemogelijkheden.

b. Tevredenheid met het beroep

In hoeverre zijn de boeren tevreden met de door hun zoons gekozen beroepen? In beide provincies sprak de vader van ongeveer 5% der zoons zich uit als niet tevreden met het beroep van de zoon. Blijkens de antwoorden op een hierbij aansluitende vraag was in Brabant 5% en in Friesland 10% van de zoons zelf niet tevreden met zijn gekozen beroep.

Beroepskeuze

Vrijwel alle geënquêteerden, zowel de bedrijfshoofden als hun zoons, zijn tevreden over het beroep dat de desbetreffende zoons hebben. In Friesland lijkt het erop, dat de weinige ontevreden zoons nog vooral in de landbouw te vinden zijn, in Noord-Brabant zowel in als buiten de landbouw. Als ontevredenheid met het beroep dan al iets over het te

kiezen beroep zou zeggen, dan moet dit eerder gezocht worden in de sfeer van het meer-of-minder-geslaagd-zijn van de beroepskeuze dan in de sfeer van de tegenstrijdige wensen van vader en zoon.

§ 2. Invloed van familieleden en onderwijzers

a. Beroep van familieleden

Bij de in dit onderzoek betrokken bedrijfshoofden en hun echtgenote is geïnformeerd naar het beroep van hun broers en naar dat van de zoons van deze broers. Verder is aan de bedrijfshoofden nog de vraag gesteld of deze familieleden het naar hun zin hebben in dat beroep. Het een en ander is uitgedrukt in een puntenscore, welke varieerde van 0 tot en met 8 punten; naarmate er meer van de broers en hun zoons hun beroep in de landbouw hebben en het hen daar - naar de mening der onder-vraagden - goed beviel, werden er meer punten toegekend. De scores zijn vrij gelijkmatig over deze schaal verdeeld: tussen beide provincies konden slechts kleine verschilpunten worden geconstateerd.

Beroepskeuze

Het uitoefenen van en het tevreden-zijn met het agrarische beroep door familieleden bleken geen verband te houden met het al-dan-niet-boer- worden van een boerenzoon. De beroepskeuze wordt onafhankelijk van deze feiten gedaan.

b. Oordeel van onderwijzers

Aan het bedrijfshoofd is de vraag gesteld of hij met de onderwijzer heeft overlegd omtrent het al-dan-niet-boer- worden van een zoon. Zoals uit tabel 15 blijkt, heeft in Noord-Brabant 33% van de in het onderzoek betrokken zoons de lagere school verlaten zonder dat de onderwijzer een beroepskeuzeadvies aan de desbetreffende ouders heeft gegeven; in Friesland geldt dit ten aanzien van 47% van de boerenzoons. Wat de overige zoons betreft heeft de vader lang niet altijd met de onderwijzer van gedachten gewisseld over het toekomstige beroep van zijn zoon.

Beroepskeuze

Het advies van de onderwijzer bleek vrij sterk in overeenstemming te zijn met de feitelijke beroepskeuze. Het is echter niet uitgesloten, dat de onderwijzers hun oordeel aan ons lieten horen op een moment waarop deze keuze reeds had plaatsgehad.

Tabel 15. Advies door onderwijzer en beroepskeuze (in %)

Advies door de onderwijzer	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze		totaal	beroepskeuze		totaal
boer	geen boer	boer		geen boer		
Agrarisch beroep	71	29	26	83	17	32
Niet-agrarisch beroep	9	91	41	13	87	21
Geen advies	32	68	33	33	67	47
Totaal	32	68	100	43	57	100

In Noord-Brabant viel 71% van de gevallen, dat de onderwijzer aan een zoon het advies gaf om boer te worden samen met een beroepskeuze in agrarische richting; in Friesland was dit zelfs 83%. Adviseerde de onderwijzer een niet-agrarisch beroep, dan bleek in Noord-Brabant 91% en in Friesland 87% ook geen boer te worden.

In beide provincies is er derhalve sprake van samenhang tussen het onderwijzersadvies en beroepskeuze. Het is zeer aannemelijk, dat ook van werkelijke invloed gesproken kan worden, omdat de onderwijzer deskundig is inzake de studiemogelijkheden van de zoons. Bij zijn advies zal hij waarschijnlijk tevens rekening houden met de mogelijkheden op het ouderlijke bedrijf, de eventuele behoefte van de ouders aan een opvolger, boerenbekwaamheden en niet-leercapaciteiten. De bedrijfshoofden zullen het advies gemakkelijker accepteren wanneer dit overeenkomt met hun eigen overwegingen. In Brabant bleek, dat vooral de middelmatige leerlingen een advies in agrarische richting kregen, evenals de zoons met veel boerenbekwaamheden; de adviezen gingen in dezelfde richting wanneer de vader sterk aan zijn beroep of zelfstandigheid was gehecht. In Friesland was het advies vooral in agrarische richting, wanneer de zoon tot de matige leerlingen behoorde of wanneer de vader met plezier zijn beroep uitoefende.

§ 3. Voorlichting en massacommunicatiemiddelen

a. Beroepskeuzevoorlichting en beroepenvoorlichting

De voorlichting kan worden onderscheiden naar beroepskeuze- en naar beroepenvoorlichting. Wat de beroepskeuzevoorlichting betreft zijn onderwerpen ter sprake gebracht als beroepskeuzetesten, gesprekken met beroepskeuzeadviseurs, gespreksavonden en andere adviesmogelijkheden door o.a. de landbouworganisaties. Ten aanzien van de beroepenvoorlichting is gelet op het zelf-gaan-informereren door de zoon inzake beroepsmogelijkheden, bezoeken aan een beroepentoonstelling en aan niet-agrarische bedrijven.

In hoeverre is van deze mogelijkheden gebruik gemaakt? In Brabant is de helft (49%) van de zoons getest, in Friesland daarentegen circa een

zevende(15%) (vgl. tabel 16). Het testen vindt in Brabant vaak schoolsgewijs plaats; waarschijnlijk is het verschil tussen beide provincies hieraan toe te schrijven.

Het gebruik-maken van de overige voorlichtingsmogelijkheden is samengevat in twee scores: een voor de voorlichting aan de vaders en een voor de voorlichting aan zoons (vgl. bijlagen 5.3 en 5.4). De voorlichtingscore voor de vader varieert van 0 t/m 3 punten en omvat: bezoek aan een niet-agrarisch bedrijf, gespreksavonden en beroepskeuzeadviseur. Het blijkt dan dat in Brabant niemand gebruik heeft gemaakt van alle drie de voorlichtingsmogelijkheden, 18% van twee, 22% van slechts één en 60% van geen enkele mogelijkheid. In Friesland bedroegen deze percentages resp. 0%, 29% en 64%. Met andere woorden de Brabantse boeren benutten naar verhouding wat meer middelen van voorlichting dan hun Friese collega's.

De voorlichtingscore van de zoon varieerde van 0 t/m 2 punten en werd vastgesteld aan de hand van een bezoek aan een niet-agrarisch bedrijf en het zelf-informatie-gaan-inwinnen over andere beroepen. In Brabant benutte 24% van de zoons een of beide, en 76% geen der mogelijkheden; in Friesland resp. 34% en 66%. Men zou dus mogen stellen, dat - in tegenstelling tot de vaders - de zoons in Friesland enigermate actiever zijn geweest met het inwinnen van voorlichting dan die in Noord-Brabant.

Beroepskeuze

Welke betekenis heeft testen en voorlichten voor de beroepskeuze van boerenzoons?

Van de zoons, die op de lagere school niet zijn getest, heeft in Friesland 46% en in Noord-Brabant 42% het beroep van boer gekozen (zie tabel 16). Hebben de boerenzoons echter wel een test gehad, dan blijken er in beide provincies aanmerkelijk minder (resp. 30% en 22%) boer te worden

Tabel 16. Test en beroepskeuze (in %)

Zoon getest:	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze			beroepskeuze		
	boer	geen boer	totaal	boer	geen boer	totaal
Neen	42	58	51	46	54	85
Ja	22	78	49	30	70	15
Totaal	32	68	100	43	57	100

Gezien de achter hypothese 12 (zie pag. 10) liggende gedachte, dat voorlichting een vergroting van het aantal andere mogelijkheden dan boer worden zal kunnen betekenen, zou de geconstateerde samenhang geïnterpreteerd dienen te worden als een door het testen veroorzaakt groter aantal niet-agrarische beroepskeuzemogelijkheden, terwijl de niet-geteste zoons door het kennen van minder mogelijkheden gemakkelijker op het vertrouwde boerenberoep zouden teruggrijpen. Het is evenzeer

mogelijk, dat niet het testen aanleiding geeft tot het verband, maar veel-
 eer de beroepskeuze als zodanig, d w.z. dat vooral de jongens, die geen
 boer worden, getest zullen worden ten einde te weten te komen welke van
 de niet-agrarische mogelijkheden de meest geschikte kan zijn. Beide
 verklaringen van de samenhang kunnen in meerdere of mindere mate te-
 gelijk van toepassing zijn: ze kunnen elkaar in de hand werken. Als er
 weinig jongens als boer uit een test te voorschijn komen ("ze testen er
 nooit een boer uit" vernamen wij soms), zullen de ouders een zoon,
 waarbij vrijwel zeker vaststaat dat hij boer wordt, hoogstwaarschijnlijk
 niet laten testen, daar zij bevreesd zijn dat het testresultaat anders zou
 kunnen luiden. Dit kan weer tot gevolg hebben, dat er weinig boeren uit
 een test naar voren komen.

Van de zoons die geen beroepenvoorlichting hebben gehad, koos in
 Friesland 43% en in Noord-Brabant 37% het boerenberoep (tabel 17);
 hadden ze deze wel ontvangen (zoon ging informeren wat hij zoal kon
 worden, zoon maakte een excursie naar een bedrijf buiten de landbouw),
 dan werden enkel in Noord-Brabant relatief minder zoons boer (18%), ter-
 wijl het percentage in Friesland nagenoeg gelijk bleef (45%).

Tabel 17. Beroepenvoorlichting en beroepskeuze (in %)

Zoon kreeg beroepenvoorlichting	Noord-Brabant			Friesland		
	beroepskeuze			beroepskeuze		
	boer	geen boer	totaal	boer	geen boer	totaal
Neen	37	63	74	43	57	65
Ja	18	82	26	45	55	35
Totaal	32	68	100	43	57	100

Het verband tussen voorlichting en beroepskeuze bleek zich alleen in
 Noord-Brabant voor te doen, wanneer de zoons - volgens hun vader -
 weinig boerenbekwaamheden hadden. De reden hiervan is vermoedelijk,
 dat jongens met veel boerenbekwaamheden geen extra voorlichting gaan
 zoeken wanneer ze niet in de landbouw willen, omdat de "semi-agrari-
 sche" sector hun wellicht voldoende beroepsmogelijkheden biedt. Het is
 even goed mogelijk, dat relatief weinig zoons met uitgesproken boeren-
 bekwaamheden niet in de landbouw willen, ook al hebben ze beroepen-
 voorlichting ontvangen. Deze bekwaamheden kunnen immers mede bij-
 dragen tot een besluit om boer te worden.

b. Massacommunicatiemiddelen

Behalve over de specifieke beroepskeuze- en beroepenvoorlichting
 zijn ook vragen gesteld omtrent het gebruik-maken van massacommuni-
 catiemiddelen zoals lezen van kranten, tijdschriften, boeken; luisteren
 naar de radio; kijken naar de televisie. Ook langs deze wegen kan veler-
 lei voor de beroepskeuze nuttige voorlichting het boerengezin bereiken.
 Het al dan niet benutten van deze massacommunicatiemiddelen is zowel
 voor het bedrijfshoofd als voor de boerin samengebracht in een score

van 0 t/m 8 punten (vgl. bijlagen 5.5 en 5.6). Volgens deze score blijken over het algemeen zowel de Friese boeren als de boerinnen relatief meer gebruik te maken van massamedia dan de Brabantse; tussen boeren en boerinnen onderling zijn de verschillen per provincie betrekkelijk gering.

Beroepskeuze

Het gebruik van massamedia - overigens een bijkomstig verschijnsel met betrekking tot de problematiek van de beroepskeuze - houdt geen verband met het al-dan-niet-boer worden.

HOOFDSTUK VI

Meningen van de thuis meewerkende zoons

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de meningen en houdingen van een aantal reeds op het ouderlijke bedrijf meewerkende zoons (Friesland 28, Noord-Brabant 23). De meningen van de zoons worden telkens vergeleken met die van de boeren over dezelfde onderwerpen en, wanneer het het ouderlijke bedrijf betreft, met die van hun ouders.

§ 1. De opleiding van de meewerkende zoons

De geënquêteerde thuis meewerkende zoons hebben over het algemeen genomen meer opleiding genoten dan hun vader. Van deze laatsten had een vijfde (20%) enkel lager onderwijs genoten, had 60% cursusonderwijs en 20% l.l.s., m.l.s., e.d. gevolgd. Van de zoons had er slechts 2% niet meer dan lager onderwijs, en 19% als hoogste opleiding een of meer cursussen gevolgd; 79% had gevolgd of volgde de l.l.s., m.l.s., etc.

8% van de meewerkende zoons had al eerder iets willen gaan leren, maar dat kon niet doorgaan omdat er eerst geld verdiend moest worden. Bij 86% was dit niet voorgekomen; de overigen konden zich hierover niets meer herinneren.

Van de 51 geënquêteerde thuis meewerkende zoons was 31% nog met een studie bezig, wilde 24% nog een cursus of schoolopleiding gaan volgen, terwijl 33% dat nog niet zeker wist. De rest (12%) vond het zo wel genoeg. Aan kamerruimte om te leren was volgens de zoons geen gebrek. De helft van degenen die niet met een of andere studie bezig zijn, twijfelt echter of hij de tijd heeft om verder te leren.

§ 2. Meningen over de landbouw in het algemeen en over het eigen bedrijf

Wat betreft de toekomst van de landbouw was ruim de helft van de thuis meewerkende zoons (13 van de 23) in Noord-Brabant van mening, dat de landbouw "de tijd mee heeft". Dit in tegenstelling tot de Friese boerenzoons, en ook tot de boeren en hun echtgenotes in beide provincies, die slechts voor een derde deel zo optimistisch gestemd waren.

Ruim drie vierde van de geënquêteerde meewerkende zoons ziet goede perspectieven voor het ouderlijke bedrijf. Over het algemeen deelt hun vader dit optimisme. Men dient hierbij echter wel te bedenken, dat vooral op de grotere c.q. betere bedrijven opvolgers aanwezig zijn.

Ongeveer driekwart van de thuis meewerkende zoons (Friesland 71%, Noord-Brabant 87%) zou het jammer vinden wanneer het ouderlijke

bedrijf buiten de familie zou komen. Dit percentage ligt in Noord-Brabant enigermate en in Friesland aanmerkelijk hoger dan dat van hun vader of moeder.

§ 3. Mening en over het boerenberoep en over het werken buiten de landbouw

Over het algemeen leggen de geënquêteerde ouders in Friesland en Noord-Brabant de accenten anders dan de thuis meewerkende zoons. Eerstgenoemden beoordeelden de zekerheden buiten de landbouw (pensioen, ziekenfonds, vaste aanstelling, promotiemogelijkheden) als relatief gunstig; andere arbeidsomstandigheden als zelfstandigheid, werken in de natuur en vrijheid vond men daarentegen in de landbouw gunstiger. De meewerkende zoons leggen minder de nadruk op de zekerheden van niet-agrarische beroepen dan de oudere generatie. Dit kan echter mede een gevolg zijn van het feit, dat men de thuis meehelpende zoons grotendeels zal aantreffen op de betere bedrijven. Hun oordeel over de verdiensten in de landbouw kan daardoor wellicht gunstiger uitvallen dan dat van alle ouders.

De geënquêteerde zoons staan positiever dan hun ouders tegenover een niet-agrarische betrekking met licht werk, binnen werken, met veel mensen tegelijk, en in opdracht van een baas werken; deze tendentie kan in beide provincies worden geconstateerd. De jonge generatie schijnt gemak in het werk wat hoger en de traditionele vrijheid en zelfstandigheid enigszins lager te waarderen dan de oudere generatie. De meewerkende zoons zijn met de ouders van mening, dat de woonomstandigheden (eigen huis met tuin, kort bij het werk, bekende omgeving) van de boer gunstiger zijn dan voor mensen in niet-agrarische beroepen.

Van de op het ouderlijke bedrijf meewerkende zoons is het percentage dat van mening is, dat men als boer meer "in tel" is, hoger dan het percentage ouders dat deze mening is toegedaan. In overige opzichten - "maakt niets uit", "als boer minder in tel" - komen de oordelen van de zoons grotendeels overeen met die van hun ouders.

Gevraagd naar de voor- en nadelen van de landbouw in vergelijking met andere bedrijfstakken, noemde driekwart van de Brabantse en de helft van de Friese meewerkende zoons meer voor- dan nadelen, terwijl alleen in Noord-Brabant de ouders meer voor- dan nadelen noemden. Ten aanzien van een aantal omstandigheden betreffende arbeid en beroep buiten de landbouw vond ongeveer een vierde van de ouders en slechts een klein aantal van de meewerkende zoons, dat een niet-agrarisch beroep meer voordelen bood dan het boerenberoep. Vrijwel niemand zag alleen maar voordelen in het boerenberoep. Een aanzienlijk aantal zag even veel voor- als nadelen aan het boer-zijn als aan een niet-agrarisch beroep.

Van de 51 thuis meewerkende zoons willen er 35 (68%) in de landbouw blijven, 10 (20%) weten het nog niet zeker, terwijl de overigen (12%) in de naaste toekomst een ander beroep zullen kiezen.

Degenen die betwijfelen of ze in de landbouw blijven - "potentiële"

afvloeiërs - onderscheiden zich op tal van punten van de blijvers. De categorie van "potentiële" afvloeiërs (16 jongens) komt vooral voor op de kleinere bedrijven. Deze zoons, maar ook hun vader, zien de toekomst van de landbouw en die van het eigen bedrijf tamelijk somber in. Wellicht is dit mede de reden, dat ze minder aan het bedrijf zijn gehecht. Deze zoons noemen meer na- dan voordelen van de landbouw; ze staan zeer positief ten aanzien van de zekerheden (ziekenfonds, vaste aanstelling, promotiekansen, pensioen) en de verdiensten buiten de landbouw. Bovendien zijn ze minder tevreden met hun huidige boerenberoep. In tegenstelling tot de zogenaamde blijvers zijn ze slechts zelden de enige zoon, wel vaak de oudste. Het is niet uitgesloten, dat ze in mindere mate geïnteresseerd waren in niet-agrarisch onderwijs. Zij zijn waarschijnlijk mede de landbouw ingegaan, omdat zij van jongsaf graag thuis meegeholpen hebben: ze noemen nog betrekkelijk veel voordelen van het boerenberoep, maar geconfronteerd met concrete arbeidsaspecten hanteren ze negatieve oordelen.

§ 4. Meningen omtrent de beïnvloeding

In verband met hypothese 10, waarin wordt gesproken over rechtstreekse beïnvloeding van de beroepskeuze door de ouders, is aan de thuis meewerkende zoons gevraagd hoe zij in de landbouw gekomen zijn, of eventueel doorleren verhinderd is door het thuis-moeten-meeverdiënen, en of zij al dan niet in de landbouw denken te blijven. De antwoorden op deze drie vragen en die op de vragen hoe de zoon denkt over de toekomst van het ouderlijke bedrijf en of hij al dan niet jammer zou vinden dat het bedrijf in vreemde handen zou komen leverde de mogelijkheid om na te gaan of er tegenstellingen bestaan tussen hun eigen wensen of visie enerzijds en die van hun ouders en de beroepskeuze anderzijds.

Van de 51 geënquêteerde thuis meewerkende zoons deelden er negen (18%) mee, dat ze niet uit belangstelling waren gaan meewerken, maar uitsluitend omdat ze thuis nodig waren, o.a. om het gezinsinkomen veilig te stellen, door gebrek aan personeel of door gedeeltelijke invaliditeit van het bedrijfshoofd. Van deze negen zoons zeiden er drie, dat ze in de landbouw zouden blijven, twee wisten het nog niet en vier zouden de landbouw gaan verlaten. Slechts een gering aantal meewerkende zoons is weliswaar min of meer tegen hun zin in de landbouw gekomen, waarbij echter niets is gebleken van overreding of dwang.

HOOFDSTUK VII

Samenhang tussen factoren, welke van invloed zijn op de beroepskeuze van boerenzoons

In het voorgaande zijn de meningen van de ondervraagde boeren en boerinnen en thuis meewerkende zoons ter sprake gekomen omtrent een aantal factoren, welke al dan niet van invloed zijn op de beroepskeuze van boerenzoons. De te beantwoorden vraag blijft dan nog die van de onderlinge samenhang tussen de diverse factoren.

In beide provincies zijn enkele aspecten aan te wijzen, welke in meerdere of mindere mate van invloed zijn op de keuze van het boerenberoep. Zo bleek dat relatief veel zoons het boerenberoep kiezen wanneer:

- ze, volgens de mening van de boer, over veel boerenbekwaamheden beschikken, d.i. als boer goed kunnen rekenen, sterk en gezond zijn, handigheid of belangstelling voor het boerenvak hebben;
- ze, zowel volgens het oordeel van de boer als de onderwijzer, normaal kunnen en willen leren;
- de boer gehecht is aan het boerenberoep ("weer boer zou worden als hij opnieuw voor deze keus werd geplaatst"), aan het boerenbedrijf ("jammer vindt als het eigen bedrijf later aan vreemden zou worden overgedragen") en aan de boerenstand ("betreurt dat zijn kinderen de boerenstand verlaten").

Naarmate de boeren meer gehecht zijn aan het boerenberoep en aan zelfstandigheid worden er aan de zoons meer boerenbekwaamheden toegeschreven. De gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand is groter naarmate de vader van het bedrijfshoofd ook boer was. Deze "gehechtheden" worden versterkt, wanneer men qua beroep als het ware op de koers der vorige generatie vaart. De gehechtheid aan de stand is sterker wanneer het bedrijfshoofd in de huidige woonplaats is geboren. Het standsbewustzijn wordt met andere woorden een min of meer duidelijk gekende waarde, wanneer men zijn hele leven geconfronteerd is geweest en heeft geleefd met de sociale verhoudingen in een zelfde plaats.

Bovenstaande gehechtheden gelden vrij algemeen. In hoeverre het gaat om specifieke boerenwaarden of om waarden, welke worden gehanteerd als verdedigingsmechanisme valt buiten de opzet van dit onderzoek. De indruk bestaat echter, dat ze toch nog wel enige eigen invloed uitoefenen op de beroepskeuze, terwijl daarnaast sociale waarden uit de niet-agrarische wereld een steeds grotere betekenis krijgen.¹⁾

1) F.J. Heunks: "Factoren, die van invloed zijn op het in de landbouw gaan werken van boerenzoons," 's-Gravenhage, 1966, p. 14 e.v.

Uit het onderzoek is verder naar voren gekomen, dat in Noord-Brabant van de zoons die normaal kunnen en willen leren er relatief veel het boerenberoep kiezen wanneer de moeder een geringe waardering heeft voor een vrije beroepskeuze. De neiging tot weinig vrijheid van moederszijde komt eveneens voor in milieus waar betrekkelijk weinig voordelen van een beroep in de landbouw worden genoemd. Deze min of meer "negatieve" houding ten aanzien van de beroepskeuzevrijheid doet zich verder ook voor wanneer beide ouders in sterke mate gehecht zijn aan het boerenberoep en aan de zelfstandigheid daarvan, bij zoons uit oude boerengeslachten, bij de zoons die zelf of wier vader weinig of geen beroepen- of beroepskeuzevoorlichting hebben ontvangen, en in gezinnen waarvan een relatief groot aantal familieleden (ooms, neven) in de landbouw werkzaam is. De neiging tot minder vrijheid schijnt niet zo zeer voort te vloeien uit een willen behouden van een zoon in de landbouw omdat men dit zo'n mooi bestaan vindt, maar vermoedelijk meer uit een willen voortzetten van een traditie. Er is echter nauwelijks sprake van een rechtstreekse beïnvloeding van de zoon. Het is veel meer een kwestie van het denk- en leefpatroon, dat de keuze van het toekomstige beroep van de boerenzoon mede bepaalt; dit schijnt vooral in Brabant en ten dele ook wel in Friesland het geval te zijn.

Aangezien het testen in Brabant vaak schoolsgewijs plaatsheeft, behoort het al-dan-niet-getest-zijn nog niet zonder meer aan te sluiten bij de geschetste milieusituaties. Het is eerder een daarvan onafhankelijke factor met een eigen betekenis. In Noord-Brabant en in mindere mate in Friesland bleek, dat naar verhouding meer boerenzoons getest worden als ze over minder boerenbekwaamheden beschikken of goed kunnen leren; tevens wanneer de ouders in geringe mate gehecht zijn aan het boerenberoep, het boerenbedrijf of de boerenstand. Dit zou er - voor wat Brabant betreft - op neerkomen, dat wanneer de ouders een zoon hebben laten testen de kans vrij groot zal zijn, dat hij de landbouw gaat verlaten. Voor de jongens die geschikt of bestemd zijn om boer te worden, kunnen de ouders wellicht een voorbehoud maken inzake het nut van het laten - testen: de ouders willen een opvolger hebben en door hun zoon te laten testen vermijden ze een testuitslag, welke in niet-agrarische richting zou kunnen wijzen.

De hierboven genoemde drie factoren - het bezitten van veel boerenbekwaamheden door de zoon, het normaal kunnen en willen leren door de zoon, en de gehechtheid van de ouders aan het zelfstandige boerenberoep, aan het boerenbedrijf en aan de boerenstand - hebben elk een eigen onafhankelijke betekenis voor de beroepskeuze. Daarnaast zijn er in beide provincies onder bepaalde omstandigheden nog andere factoren van invloed op het kiezen van het boerenberoep. Zo blijken enkele bedrijfsaspecten in combinatie met elkaar van belang te zijn. Er gaan meer zoons in de landbouw naarmate het bedrijf groter is (in ha of in b.e.), doch alleen in die gevallen dat de ouders hun kinderen graag in de boerenstand willen houden, ze tevreden zijn over de bedrijfsuitkomsten, of wanneer het niveau van bedrijfsvoering - beoordeeld door een aantal plaatselijke deskundigen - als goed of hoog wordt gekarakteriseerd.

De bedrijfsuitkomsten schijnen overigens voor de beroepskeuze

belangrijker te zijn dan de bedrijfsgrootte. In Brabant beïnvloeden ze elkaar wederkerig. De wens van de ouders om hun zoon(s) in de boerenstand te houden, hangt op zijn beurt weer af van de grootte van het bedrijf. In Friesland zijn de bedrijfsgrootte en de bedrijfsuitkomsten beide van invloed, wanneer de ondervraagden optimistisch gestemd zijn over de toekomst van het bedrijf, de bedrijfsgrootte bovendien alleen als de zoon beschikt over goede boerenbekwaamheden.

Wanneer de boeren positief staan tegenover hun beroepswerkzaamheden (positieve beroepshouding), dan blijken er meer zoons de landbouw in te gaan dan wanneer men een negatief of matig oordeel hieromtrent heeft. Het verband tussen positieve beroepshouding en keuze van boerenberoep bleef in beide provincies slechts dan gehandhaafd, wanneer de ouders hun kinderen in de boerenstand wensten te houden, en in Friesland eveneens bij gehechtheid aan beroep, bedrijf en zelfstandigheid.

Naarmate het niveau van bedrijfsvoering hoger is, kiezen ook meer zoons het boerenberoep; deze tendentie blijkt in Brabant duidelijker aanwezig te zijn dan in Friesland. In Brabant blijkt deze samenhang zich vooral voor te doen op de middelgrote bedrijven (10-15 ha); op dit soort bedrijven kan juist het niveau van de bedrijfsvoering de doorslag geven: de "betere" boer gaat waarschijnlijk intensiveren als hij van mening is dat zijn bedrijf te klein is.

In beide provincies kiezen meer zoons het boerenberoep naarmate de ouders meer tevreden zijn over de bedrijfsuitkomsten. In Brabant ging dit alleen op waar sprake was van middelgrote en grote bedrijven; waar het bedrijf niet al te klein is, kunnen de bedrijfsuitkomsten de beroepskeuze beïnvloeden. Met andere woorden tevredenheid omtrent de bedrijfsuitkomsten heeft in Brabant te zamen met andere factoren (bedrijfsgrootte, hulp van zoon) invloed op de beroepskeuze; in Friesland kon dit verband niet worden aangetoond.

De mening over de beroepshouding, het niveau van bedrijfsvoering en de tevredenheid met de bedrijfsuitkomsten versterken elkaar over het algemeen. Zo blijkt een positieve beroepshouding vooral voor te komen wanneer men meer tevreden is over de bedrijfsuitkomsten, maar alleen in die gevallen wanneer er sprake is van een matig niveau van bedrijfsvoering. Een hoog niveau van bedrijfsvoering hangt als zodanig samen met de bedrijfsgrootte, maar eveneens met de bewerkingsomvang; het houdt tevens verband met de gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand. Is daarentegen het niveau van bedrijfsvoering laag, dan is er geen verband geconstateerd tussen beroepshouding en bedrijfsuitkomsten. De tevredenheid met de bedrijfsuitkomsten is groter naarmate het niveau van bedrijfsvoering hoger is, doch alleen wanneer de beroepshouding positief is. Wanneer deze houding indifferent of negatief is, weet men kennelijk niet tot hogere bedrijfsuitkomsten of althans tot grotere tevredenheid daarmee te komen. De beroepshouding is positiever naarmate men een hoger niveau van bedrijfsvoering heeft in de situatie dat de boeren tevreden zijn over de bedrijfsuitkomsten. Als ze hierover nauwelijks of niet tevreden zijn, is de beroepshouding juist positiever naarmate ze een lager niveau van bedrijfsvoering hebben.

Het ontbreken van een broer in de landbouw is een stimulan voor de

keuze van het boerenberoep, namelijk op de middelgrote bedrijven, wanneer er behoefte aan hulp is, de ouders gehecht zijn aan beroep, bedrijf of stand, of wanneer het gaat om een aantrekkelijk bedrijf (goede bedrijfsresultaten, hoog niveau van bedrijfsvoering). De factor van het ontbreken van een broer is dus duidelijk afhankelijk van de eerder genoemde factoren, en bezit naar alle waarschijnlijkheid een geringere betekenis in het beroepskeuzeproces.

De factor "hulp nodig" is slechts van invloed wanneer er geen broer op het bedrijf meewerkt, en alleen op de grotere en betere bedrijven. De indruk bestaat dat deze factor niet zozeer oorzaak maar meer gevolg is van het feit, dat de beroepskeuze afhangt van de omvang van het bedrijf.

Het oordeel omtrent de toekomst van het bedrijf is in Noord-Brabant slechts van invloed op de beroepskeuze als het gaat om kleine bedrijven of wanneer het bedrijfshoofd minder tevreden is over de bedrijfsuitkomsten; met andere woorden wanneer een zoon op een dergelijk bedrijf boer wordt, hoopt men van de toekomst het beste. In Friesland daarentegen is er alleen een relatie wanneer de toekomst van het bedrijf goed wordt geacht. Het heeft er veel van weg, dat men in Friesland wat meer de nadruk legt op de toekomst, in Noord-Brabant wat meer op het huidige moment; veel meer dan accentverschillen zijn het echter niet. De mening over de toekomst van het eigen bedrijf hangt samen met andere feiten en meningen. Het eigen bedrijf wordt in Noord-Brabant als gunstiger gezien naarmate het bedrijf een grotere oppervlakte heeft of als er sprake is van een grote varkensstapel, in Friesland naarmate de bewerkingsomvang van het bedrijf groter is. De mening is in beide provincies gunstig naar gelang de ondervraagde boeren meer tevreden zijn met de bedrijfsresultaten, meer gehecht zijn aan het eigen bedrijf, het boerenberoep en de zelfstandigheid, of wanneer er behoefte aan hulp op het bedrijf bestaat.

Samenvatting en conclusies

Samenvatting

Het onderzoek "Achtergronden van de beroepskeuze van boerenzoons" sluit aan op reeds eerder verrichte onderzoekingen van het Landbouw-Economisch Instituut. Hieruit kwam onder meer naar voren, dat er - behalve ten aanzien van grotere bedrijven - zeker niet meer zoons in de landbouw meewerken dan er bedrijven voor opvolging vrijkomen. De opvolging van de boerenzoons is nu veel meer een kwalitatief dan een kwantitatief probleem. Bij de keuze om al dan niet boer te worden is het van belang, dat de zoon geschikt is voor het boerenberoep, en tevens of de beroepskeuze op een juiste wijze heeft plaatsgehad. Het is niet uitgesloten, dat de ouders minstens één zoon daartoe willen stimuleren zonder dat ze zich volledig op de hoogte hebben gesteld van de diverse aspecten, welke betrekking hebben op de beroepskeuze. Tal van factoren zijn van invloed op de beroepskeuze van agrarische jongeren. Ten einde meer inzicht te krijgen in de achtergronden van het al-dan-niet-boer-worden van boerenzoons, werd besloten dit door middel van een onderzoek na te gaan.

Het onderzoek heeft als centraal thema de beroepskeuze van boerenzoons: als onderzoekenheid is dan ook de zoon gekozen en niet het bedrijfshoofd.

In het onderzoek zijn 313 boerenzoons in de leeftijd van 13 t/m 22 jaar betrokken. Over hen werden aan 205 bedrijfshoofden en 184 echtgenotes vragen gesteld. Bovendien werden 51 thuis meewerkende zoons geënquêteerd.

Het onderzoek is grotendeels toegespitst op de vraag, welke factoren van invloed zijn op de agrarische beroepskeuze. De factoren welke van invloed kunnen zijn werden geformuleerd in een twaalfstal hypothesen. 1) Deze hypothesen zijn nu getoetst aan de resultaten van het onderzoek.

Gebleken is, dat de meeste hypothesen in beide provincies - Friesland en Noord-Brabant - geheel of ten dele zijn bevestigd, zij het vaak slechts in bepaalde situaties of onder bepaalde omstandigheden.

1) F.J. Heunks: "Factoren, die van invloed zijn op het in de landbouw gaan werken van boerenzoons", 's-Gravenhage, 1966.

In onderstaand schema is een korte typering gegeven van de belangrijkste resultaten van het onderzoek.

Onderzoekresultaten

Factoren welke van invloed kunnen zijn op het boer- worden	Friesland	Noord-Brabant
1. Opvolgingskansen en de behoefte aan hulp	bevestigd in bepaalde situaties	bevestigd in bepaalde situaties
2. Mening over toekomst van de landbouw en over toekomst van het eigen bedrijf	grotendeels bevestigd	grotendeels bevestigd in bepaalde situaties
3. Mening over de niet-agrarische werkgelegenheid	bevestigd	niet bevestigd
4. Mening over de toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid	niet bevestigd	niet bevestigd
5. Arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden	niet bevestigd	ten dele bevestigd
6. Gehechtheid aan beroep, bedrijf en stand	bevestigd	bevestigd
7. Beroepshouding, bedrijfsvoering en bedrijfsuitkomsten	ten dele bevestigd in bepaalde situaties	ten dele bevestigd in bepaalde situaties
8. Studie en stimulering daartoe	grotendeels bevestigd	grotendeels bevestigd in bepaalde situaties
9. Boerenbekwaamheden	bevestigd	bevestigd
10. Beïnvloeding door de ouders	niet bevestigd	niet bevestigd
11. Invloed van familieleden en onderwijzers	ten dele bevestigd	ten dele bevestigd
12. Voorlichting en beïnvloeding	niet bevestigd	ten dele bevestigd in bepaalde situaties

Mogelijkheden tot bedrijfsoverneming en niet-agrarische werkgelegenheid

Hypothese 1 : Naarmate de beschikbaarheid van bedrijven of grond of de behoefte aan hulp op het bedrijf geringer is, of het aantal broers groter

is, verlaten meer zoons de landbouw.

Deze hypothese valt uiteen in twee aspecten. Het gaat allereerst om de opvolgingskans. De mogelijkheid dat een boerenzoon een bedrijf zal kunnen overnemen, hangt mede af van de beschikbaarheid van grond of een bedrijf en van de aanwezigheid van broers op het bedrijf. Wanneer er geen splitsings- of financieringsmogelijkheden aanwezig zijn en er meer dan één zoon is, gaan betrekkelijk weinig zoons de landbouw in.

Uit het onderzoek is verder naar voren gekomen, dat er meer zoons boer worden naar gelang het grotere bedrijven (uitgedrukt in b.e.) betreft.

Er zijn echter enkele uitzonderingen ten aanzien van het verband tussen de bedrijfsomvang en de agrarische beroepskeuze. Wanneer het in Noord-Brabant gaat om onaantrekkelijke bedrijven (laag niveau van bedrijfsvoering, ontevredenheid over de bedrijfsuitkomsten), of wanneer de ouders er niet aan gehecht zijn hun kinderen in de boerenstand te houden, is geen sprake meer van een verband; en in Friesland is er geen verband als ongunstig wordt gedacht over de toekomst van het bedrijf, of als de zoon over weinig boerenbekwaamheden beschikt.

Bij het benutten van de opvolgingsmogelijkheden speelt niet alleen het bedrijf, maar evenzeer de traditie, de gehechtheid aan en de waardering voor het boerenleven mee, hetgeen bij de ondervraagden in Brabant wat duidelijker tot uitdrukking kwam dan bij de ondervraagden in Friesland. Daarnaast kan ook de behoefte aan hulp op het eigen bedrijf de beroepskeuze beïnvloeden. In beide provincies blijken meer zoons boer te worden als er hulp nodig is.

Hypothese 2 : Naarmate de ouders de toekomst van de landbouw en van het eigen bedrijf ongunstiger inzien, verlaten meer zoons de landbouw.

De geënquêteerde ouders neigden gemiddeld iets naar de kant van bezorgdheid omtrent de toekomst van de landbouw, waarbij men vooral de nadruk legde op het lage prijspeil voor landbouwprodukten en op financieringsmoeilijkheden voor de jonge boer.

De mening over de toekomst van de landbouw hangt nauw samen met het oordeel over het eigen bedrijf; in beide provincies is het oordeel van de boeren gunstiger naarmate de ouders meer tevreden zijn over de bedrijfsresultaten of wanneer het niveau van bedrijfsvoering als hoog wordt aangemerkt. De mening van de ouders omtrent de toekomst van de landbouw had in beide provincies slechts een zeer geringe betekenis voor de keuze van het boerenberoep.

De meeste ondervraagden waren van mening, dat een jonge boer in de toekomst een redelijk bestaan op het bedrijf zal kunnen vinden. De toekomst van het bedrijf wordt in beide provincies gunstiger beoordeeld naarmate men meer tevreden is met de bedrijfsresultaten, meer gehecht is aan het eigen bedrijf, het boerenberoep en de zelfstandigheid, of als er behoefte bestaat aan hulp van één of meer zoons.

Hoe gunstiger de mening van de ouders omtrent de toekomst van het eigen bedrijf is, des te meer zoons er relatief gezien besluiten om boer te worden.

Bepaalde omstandigheden, zoals de behoefte aan hulp op het bedrijf, een relatief grote bedrijfsomvang en tevredenheid over de bedrijfsresultaten, zijn echter beslissender voor het kiezen van het boerenberoep dan de mening over de toekomstmogelijkheden.

Hypothese 3: Naarmate de niet-agrarische werkgelegenheid bij de boerengezinnen beter bekend is, verlaten meer zoons de landbouw.

De meeste geënquêteerde bedrijfshoofden waren van mening, dat boerenzoons buiten de landbouw goed "aan de kost" kunnen komen; het verschil tussen Friesland en Noord-Brabant is niet erg groot. Op een vraag naar de meest geschikte niet-agrarische beroepen voor zoons van boeren noemden de Brabantse bedrijfshoofden landbouwverwante beroepen, een vak of ambacht, terwijl de Friese bedrijfshoofden wat meer de nadruk legden op "studeren" om aldus het best mogelijke te bereiken.

Degenen in Brabant, die zich in ongunstige zin over de niet-agrarische werkgelegenheid uitlieten, hebben geen beroepenvoorlichting gehad, hun zoons evenmin. Dit zou erop kunnen wijzen, dat hun standpunt min of meer een gevolg is van een gebrekkig verlopende communicatie. De bedrijfshoofden die een gunstig oordeel uitspraken, hadden doorgaans wel voorlichting ontvangen evenals hun zoons.

De mening van de bedrijfshoofden in Noord-Brabant omtrent de niet-agrarische werkgelegenheid houdt geen verband met de beroepskeuze. In Friesland is de mening der bedrijfshoofden, van wie de zoons in de landbouw (gaan) werken, ongunstiger over de werkgelegenheid buiten de landbouw dan van degenen van wie de zoons een niet-agrarisch beroep kiezen.

Hypothese 4: Naarmate de ouders de toekomstige omvang van de niet-agrarische werkgelegenheid groter achten, verlaten meer zoons de landbouw.

De meeste boeren en boerinnen lieten optimistische geluiden horen over de niet-agrarische werkgelegenheid. Tussen de mening over de toekomstige werkgelegenheid en andere in het onderzoek ter sprake gekomen factoren bestaat geen verband.

De meningen van de ouders van boerenzoons, die een niet-agrarisch beroep kiezen, zijn nauwelijks verschillend van degenen wier zoons boer willen worden. In Noord-Brabant ontbreekt een samenhang met de beroepskeuze, in Friesland bestaat slechts een zwakke samenhang.

De relatieve aantrekkelijkheid van het boerenberoep

Hypothese 5: Naarmate de niet-agrarische arbeidsvoorwaarden en arbeids- en beroepsomstandigheden in het boerengezin gunstiger worden beoordeeld, verlaten meer zoons de landbouw.

In Friesland staan de ouders wat kritischer tegenover het boerenberoep in vergelijking met andere, niet-agrarische, beroepen dan in

Noord-Brabant. De voor- en nadelen die genoemd worden, lopen nogal uiteen; van de voordelen wordt het vaakst de "zelfstandigheid" van het boerenberoep naar voren gebracht, bij de nadelen wordt de "gebondenheid" (lange werkdagen, geen of weinig vrije weekends, etc.) het meest genoemd.

De mening omtrent de arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden in de landbouw wordt mede bepaald door een aantal factoren, welke vooral in Brabant betrekking hebben op het bedrijf en het boerenleven. In Friesland speelt echter de gehechtheid aan het boerenberoep, aan de zelfstandigheid en aan de boerenstand eveneens, hoewel minder, duidelijk mee.

Over het algemeen genomen bestaat er geen verband tussen de mening der ouders over arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden enerzijds en agrarische beroepskeuze anderzijds. Alleen in Noord-Brabant is een zwakke samenhang onder bepaalde omstandigheden aanwezig, namelijk wanneer de zoon normaal kan leren, als er geen broer al op het bedrijf werkt of wanneer men aan het eigen bedrijf gehecht is. Dit zou erop kunnen wijzen, dat de voordelen die men in de landbouw ziet, in Brabant meespelen bij pogingen om deze jongens als bedrijfsopvolger een bestaan in de vertrouwde boerensfeer te geven.

Hypothese 6: Naarmate de ouders minder exclusieve waarde toekennen aan het boerenberoep, aan het boerenbedrijf of aan de boerenstand, verlaten meer zoons de landbouw.

De beroepscontinuïteit bij de ondervraagde bedrijfshoofden bleek hoog te zijn, in Noord-Brabant hoger dan in Friesland. Ook de gehechtheid aan het beroep, aan de zelfstandigheid en aan de verbondenheid met het boerenberoep bleek in Brabant groter te zijn dan in Friesland.

De gehechtheid aan het boerenberoep hangt in beide provincies samen met de agrarische beroepskeuze. Van de bedrijfshoofden, die minder aan hun beroep gehecht zijn, worden de meeste zoons geen boer.

De gehechtheid aan het bedrijf is groter naarmate de boer meer tevreden is over de bedrijfsresultaten, optimistischer is over de toekomst van zijn eigen bedrijf en het niveau van de bedrijfsvoering - door de plaatselijke deskundigen beoordeeld - hoger is. Ten aanzien van de gehechtheid aan het bedrijf is in beide provincies gebleken, dat er relatief meer zoons boer worden wanneer de vader het bedrijf liever niet aan een vreemde overdraagt dan bij het uiten van een ander oordeel (juist beter, maakt niets uit).

Het gehecht-zijn aan de boerenstand is in beide provincies niet groot, hoewel dit in Noord-Brabant wat meer levend is dan in Friesland.

In de relatie beroepskeuze-gehecht-zijn aan de boerenstand spelen de aspecten als: de waardering van de boerenstand, de bescherming welke deze zou kunnen bieden, of het behoren tot een oud boerengeslacht nauwelijks een rol ten aanzien van het al-dan-niet-kiezen van het boerenberoep. Of de ouders het al dan niet jammer zouden vinden wanneer hun kinderen de boerenstand verlaten, laat daarentegen wel een verband met de beroepskeuze zien.

In beide provincies hangt de gehechtheid aan het boerenberoep, aan

het boerenbedrijf en aan de boerenstand samen met de agrarische beroepskeuze, vooral wanneer er hulp op het bedrijf nodig is en de bedrijfsuitkomsten goed zijn.

Hypothese 7: Naarmate de beroepshouding van de boeren minder positief is, hun niveau van bedrijfsvoering lager is of de bedrijfsuitkomsten geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

In beide provincies verlaten meer zoons de landbouw bij een minder positieve beroepshouding van de boeren. De samenhang tussen positieve beroepshouding en het boer- worden van zoons komt in Brabant echter voor indien men gehecht is aan het behoud van de kinderen in de boerenstand en in Friesland alleen wanneer men gehecht is aan het boerenberoep, de zelfstandigheid daarvan of aan het bedrijf.

Naarmate het niveau van bedrijfsvoering als laag wordt beoordeeld, worden er in Brabant minder zoons boer, tenminste als het een middelgroot bedrijf is. Op kleine en grote bedrijven zijn kennelijk andere aspecten belangrijker.

In beide provincies tenslotte bleek de tevredenheid met de bedrijfsuitkomsten van betekenis te zijn voor de beroepskeuze; in Brabant te zamen met andere factoren (middelgrote en grote bedrijven, hulp nodig van een zoon), hetgeen in Friesland niet het geval bleek te zijn.

De aanleg van de zoon

Hypothese 8: Naarmate de capaciteiten, de mogelijkheden en de stimulering tot het volgen van een schoolopleiding groter zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

In beide provincies is naar voren gekomen, dat van de boerenzoons die goed kunnen leren of met veel plezier leren, een hoger percentage de landbouw verlaat dan van degenen die minder goed of minder graag leren.

In Noord-Brabant geldt tevens, dat van de slechte leerlingen een relatief groter aantal een niet-agrarisch beroep kiest dan van de normale leerlingen, tenminste als ze over weinig boerenbekwaamheden beschikken. De adviezen van de onderwijzers ten aanzien van degenen die goed kunnen of willen leren gaan doorgaans in de richting van een niet-agrarische opleiding of beroep.

Vond men voor jongens die twijfelden of ze boer zouden worden, vrij unaniem de ulo een goede opleiding, van de jongens die boer willen worden, prefereert ongeveer de helft der geënquêteerden zuiver agrarische opleidingen en de andere helft een combinatie van ulo gevolgd door m.l.s.

Hypothese 9: Naarmate volgens de ouders de bekwaamheden voor het boerenberoep geringer zijn, verlaten meer zoons de landbouw.

Deze hypothese werd in beide provincies bevestigd, dat wil zeggen: relatief meer boerenzoons kiezen het boerenberoep naar gelang ze volgens hun vader over meer boerenbekwaamheden beschikken (dit is als boer goed kunnen rekenen, sterk en gezond zijn, handigheid of belang-

stelling voor het boerenvak hebben.

De boerenbewaamheden hangen in sterkere mate samen met het boer worden dan de leercapaciteiten. Het zijn vooral de normale leerlingen die, wanneer ze over veel boerenbekwaamheden beschikken, boer zullen worden. Selectie op boerenbekwaamheden weegt bij de boeren ten aanzien van de keuze van het agrarische beroep kennelijk zwaarder dan de selectie op de leercapaciteiten.

B e f n v l o e d i n g e n v o o r l i c h t i n g

Hypothese 10: In een aantal gevallen bewerkstelligen de ouders, dat een of meer van hun zoons afzien van hun eigen al dan niet bewuste wens om de landbouw te verlaten. Naarmate in het boerengezin de diverse beroepsmogelijkheden meer zijn overwogen, doen meer zoons een bewuste eigen keuze, waardoor meer zoons de landbouw verlaten.

In beide provincies waren vrijwel alle geënquêteerde boeren en boerinnen van mening, dat de zoons vrijgelaten moesten worden in de keuze van hun beroep. Slechts een klein aantal - in Friesland minder dan in Noord-Brabant - was van mening dat - om wille van de bedrijfsopvolging - het verantwoord is een zoon door overreding boer te laten worden.

Verder werd vernomen, dat de beroepsmogelijkheden openlijk in het boerengezin tussen ouders en zoons kunnen worden besproken. Er is dus verschil in waardering van beroepskeuzetesten tussen beide provincies: er zijn in Noord-Brabant relatief meer ouders, welke deze nuttig achten dan in Friesland. Nagenoeg allen waren tevreden over het beroep van hun zoon(s).

Bovenstaande hypothese werd in geen van beide provincies door de resultaten van het onderzoek bevestigd.

Hypothese 11: Naarmate minder familieleden in de landbouw werken en de onderwijzers het boer worden als minder gunstig beoordelen, verlaten meer zoons de landbouw.

Het uitoefenen van en het tevreden zijn met het agrarische beroep door familieleden vertoonden geen rechtstreekse samenhang met de beroepskeuze. Voor zover er door de onderwijzers advies is uitgebracht betreffende de beroepskeuze, heeft dit wel enige invloed gehad op de feitelijke beroepskeuze van de boerenzoons. Dit kan wellicht verband houden met het feit, dat de onderwijzers hun oordeel niet eenzijdig baseren op het kunnen-leren van en met plezier leren door de boerenzoons, maar tevens rekening houden met de omstandigheden van en de wensen in het boerengezin.

Hypothese 12: Naarmate in de boerengezinnen meer gebruik wordt gemaakt van de beroepskeuze en beroepenvoorlichting en van de massacommunicatiemiddelen, verlaten meer zoons de landbouw.

In Noord-Brabant is ongeveer de helft van de boerenzoons getest, in Friesland daarentegen slechts een zevende. Het testen vindt in Brabant

vaak schoolgewijze plaats en vermoedelijk is het verschil hieraan toe te schrijven.

In Friesland kan bovenstaande hypothese niet bevestigd worden. In Noord-Brabant gaat het niet-getest-zijn duidelijk samen met agrarische beroepskeuze, echter alleen in bepaalde omstandigheden zoals bij goede boerenbekwaamheden van de zoon, of wanneer de ouders gehecht zijn aan het boerenberoep en de zelfstandigheid daarvan.

De boeren in Noord-Brabant benutten naar verhouding wat meer voorlichtingsmiddelen (bezoek aan een niet-agrarisch bedrijf, gespreksavonden, beroepskeuze-adviseur) dan hun Friese collega's. De zoons zijn daarentegen in Friesland enigszins actiever geweest bij het inwinnen van voorlichting dan die in Brabant. Alleen in laatstgenoemde provincie bleek, dat beroepenvoorlichting samenhangt met het verlaten van de landbouw, en dan nog slechts indien de zoon over weinig boerenbekwaamheden beschikt.

Het gebruik-maken van massacommunicatiemiddelen (televisie, radio, kranten en tijdschriften) is eveneens uitgedrukt in een score; gebleken is, dat de Friese boeren en boerinnen deze middelen wat meer benutten dan hun collega's in Noord-Brabant. Het gebruik van massamedia - overigens een bijkomstig verschijnsel met betrekking tot de problematiek van de beroepskeuze - houdt geen verband met het al-dan-niet-boer-worden.

S a m e n h a n g t u s s e n d e d i v e r s e f a c t o r e n

Op welke wijze is er nu een samenhang tussen de diverse in de hypothesen genoemde factoren, welke van invloed zijn op de beroepskeuze van boerenzoons?

In beide provincies zijn enkele factoren vrij algemeen van betekenis voor het kiezen van het boerenberoep door boerenzoons. Dit zijn voor wat de zoon betreft het bezitten van veel boerenbekwaamheden (vastgesteld aan de hand van de aspecten: als boer goed kunnen rekenen, sterk en gezond zijn, handigheid en belangstelling voor het boerenvak hebben) en het normaal kunnen en met plezier willen leren; boerenbekwaamheden tellen daarbij kennelijk zwaarder ten aanzien van het boer-worden dan de leercapaciteiten. Ook de gehechtheid van de ouders aan het boerenberoep, aan het boerenbedrijf en aan de boerenstand, hangen nauw samen met de keuze van het boerenberoep.

Daarnaast spelen in bepaalde situaties ook andere factoren mee bij het al-dan-niet-boer-worden. Zo gaan er in Noord-Brabant meer zoons in de landbouw naarmate het bedrijf groter is, doch alleen wanneer de ouders hun kinderen in de boerenstand willen houden, of als men tevreden is over de bedrijfsuitkomsten, of wanneer het niveau van bedrijfsvoering als behoorlijk of goed is gekarakteriseerd. In Friesland daarentegen hebben de grootte van het bedrijf en de bedrijfsuitkomsten slechts invloed op de beroepskeuze wanneer de zoon volgens zijn vader over goede boerenbekwaamheden beschikt, of wanneer de toekomst van het bedrijf goed wordt geacht. Over het algemeen blijkt, dat zowel in Fries-

land als in Noord-Brabant de bedrijfsuitkomsten meer van invloed zijn op de keuze van het boerenberoep dan de bedrijfsgrootte.

Het verband tussen het oordeel over de toekomst van de landbouw en agrarische beroepskeuze is tamelijk zwak, daarentegen tussen de mening over de toekomst van het eigen bedrijf en het kiezen van het boerenberoep aanmerkelijk sterker, met name in Friesland.

De factor "hulp nodig" doet zich vooral voor op de grotere en betere bedrijven, is met andere woorden afhankelijk van de bedrijfsomvang, welke op zijn beurt mede van invloed is op de beroepskeuze.

Alle overige factoren hangen in meerdere of mindere mate indirect samen met het al-dan-niet-boer-worden, zoals: de mening over de niet-agrarische werkgelegenheid, evenals de mening betreffende de arbeidsvoorwaarden en de arbeids- en beroepsomstandigheden in de diverse niet-agrarische beroepen.

Conclusies

Uit het onderzoek is gebleken, dat bij de beroepskeuze van agrarische jongeren veel factoren meespelen. De invloed van elk der factoren loopt echter nogal uiteen.

De belangrijkste conclusie is wel de overwegende en in hoofdzaak indirecte invloed van de ouders. Hun positieve instelling ten opzichte van het boer-zijn (o.a. de gehechtheid aan het zelfstandige boerenberoep, aan het eigen bedrijf, aan de boerenstand) zal immers bewust of onbewust op de zoon worden overgedragen. Dit kan ertoe leiden, dat sommige zoons in de landbouw terechtkomen, omdat zij veelal nog niet duidelijk weten wat zij willen; in eerste instantie zien ze wel wat in het boerenberoep, leren ze misschien minder graag, e.d. Anderen worden boer, omdat er op het ouderlijke bedrijf behoefte is aan hulp. Uit de enquête van de thuis meewerkende zoons is gebleken, dat slechts zelden een zoon in de landbouw gaat, omdat de ouders beslist een opvolger willen hebben.

De grootste moeilijkheid is de keuze van een beroep op zeer jonge leeftijd. Een weloverwogen keuze - gebaseerd op een grondige bezinning inzake de bestaansmogelijkheden van het boerenbedrijf - mag dan nog niet worden verwacht.

Het onderzoek bracht verder aan het licht, dat naast persoonlijke beïnvloeding en die via het milieu, nog andere factoren een rol spelen. Sommige daarvan gelden vrij algemeen en hebben een eigen onafhankelijke betekenis voor de beroepskeuze, zoals de aanleg van de zoon (goede boerenbekwaamheden, normaal kunnen en willen leren) en de relatieve aantrekkelijkheid van het boerenberoep (gehechtheid van de ouders aan het zelfstandige boerenberoep, aan het eigen bedrijf en aan de boerenstand). Andere factoren zijn alleen onder bepaalde omstandigheden en vaak slechts in onderlinge samenhang van invloed op het al-dan-niet-boer worden, zoals de bedrijfsuitkomsten, het niveau van bedrijfsvoering, de bedrijfsgrootte, de behoefte aan hulp, de opvolgingsmogelijkheid en de mening over de toekomst van het eigen bedrijf. Het oordeel van de geënquêteerden over arbeid en beroep in de niet-agrarische sfeer, evenals de mening over de niet-agrarische en toekomstige niet-agrarische werkgelegenheid, hangen in meerdere of mindere mate indirect samen met de keuze van het boerenberoep.

De meeste bedrijfshoofden vinden verder leren na de lagere school voor een toekomstige boer belangrijk. Ongeveer de helft spreekt zich uit voor zuiver agrarisch beroeps onderwijs: een aantal van hen meent, dat de lagere landbouwschool wel voldoende is, terwijl anderen middelbaar landbouwonderwijs als afronding wenselijk achten. Vrij veel hiervan staan afwijzend tegenover algemeen vormend onderwijs, waarbij de bezwaren gericht zijn op te lang leren, een ontgroeien aan de landbouw of op de mogelijkheid dat de zoon geen boer wil worden. Een aantal boerenouders laat zijn zoon(s) met een zekere vanzelfsprekendheid agrarisch onderwijs volgen, hetgeen vermoedelijk via dit milieu door de leerlingen

wordt overgenomen. Er kan echter wel degelijk sprake zijn van een spontane belangstelling voor het boerenvak, hoewel dit op zich zelf beschouwd nog geen voldoende basis biedt voor de keuze van het boerenberoep. De andere helft van de bedrijfshoofden geeft daarentegen de voorkeur aan de middelbare landbouwschool, welke wordt voorafgegaan door bijvoorbeeld de ulo-opleiding. Zij vinden de ulo vooral van belang in verband met de algemene ontwikkeling, waarbij soms wordt genoemd de waarde van dit diploma bij verdere studie of bij onverhoopt afvloeien.

Hoewel in dit onderzoek nauwelijks is geconstateerd, dat bewuste beïnvloeding bij de beroepskeuze heeft plaatsgevonden, is voor een aantal zoons min of meer vast komen te staan, dat ze in de landbouw zijn terechtgekomen zonder zich voldoende te hebben gerealiseerd of dit nu een juiste keuze is geweest. Dit komt tot uiting in het feit, dat een aantal zoons op latere leeftijd alsnog overstapt naar een niet-agrarisch beroep. De gevolgen van een onjuiste beroepskeuze kunnen des te sterker merkbaar zijn, wanneer blijkt dat een geschikte opleiding ontbreekt.

Sedert het tijdstip van de enquête kunnen zich enige veranderingen betreffende de beroepskeuze hebben voorgedaan. Men mag echter aannemen, dat de belangrijk(st)e door middel van dit onderzoek gevonden resultaten gehandhaafd kunnen blijven en hun actuele betekenis hebben behouden. Ongetwijfeld zijn er ook momenteel nog boerenzoons in de landbouw werkzaam, die bij een meer gefundeerde beroepskeuze er wellicht niet in zouden zijn gegaan.

De vele aspecten, welke verband houden met de beroepskeuze van boerenzoons zijn lang niet altijd direct waarneembaar. De sociale beïnvloeding door en binnen het gezin is op velerlei manieren werkzaam: een enkele keer weliswaar expliciet - door bijvoorbeeld een zoon niet te laten testen of door geen gebruik te maken van voorlichtingsmiddelen -, maar meestal via een aantal waarden en verwachtingen welke in dit milieu leven, zoals de gehechtheid van de ouders aan beroep, bedrijf en stand, het oordeel over de leercapaciteiten en de boerenbekwaamheden van de zoon die boer wordt, de mening over de toekomst van het bedrijf, e.d.

De te volgen opleiding(en) voor een zoon, die boer wil worden, moet men afstemmen op zijn leercapaciteiten en vaardigheden. Het wordt wenselijk geacht het boer- worden kritisch te bezien in het licht van de mogelijkheden, welke het boerenbedrijf momenteel en in de toekomst biedt. Het spreekt voor zich zelf, dat voorlichting hieromtrent tijdig moet plaatsvinden, namelijk voor het tijdstip dat een feitelijke beslissing is genomen. Het verschaffen van inzicht kan immers bijdragen tot het ontstaan van een verantwoorde keuze. De aandacht dient speciaal gericht te zijn op de ouders en de school, als de twee belangrijkste krachten bij en tijdens het beroepskeuzeprocess.

BIJLAGE 1

Vragenlijst bedrijfshoofd (in verkorte vorm)

Personalia

Naam, adres en gemeente

Hoofd- en nevenberoep

Eventuele invaliditeit

Bedrijfsgrootte, oppervlakte eigendom en pacht

Oppervlakte bouw-, gras- en tuinland

Aantal melkkoeien, jongvee, varkens en kippen

Aantal bedrijfshoofden

Familierelatie tot vorig bedrijfshoofd

Beroep en eventuele bedrijfsgrootte vader en vaders vader

Burgerlijke staat, godsdienst, geboortejaar

Geboorteplaats bedrijfshoofd, vader en vaders vader

Opleiding en cursussen na l.o.

Bestuursfuncties

Aantal levende en overleden zoons en dochters

Van de zoons geboren vóór 1957:

naam, geboortejaar, opleiding (in volgorde)

beroep, toekomstig beroep, werkgemeente

opvolger of niet, of onbekend

primair of secundair afgevloeid, leeftijd bij afvloeien

burgerlijke staat, leeftijd bij huwelijk, in- of uitwonend

woonplaats en adres

Mening over beroep en stand

Toekomst landbouw en wijziging aantal bedrijven

Toekomst eigen bedrijf

Weer boer worden

Loon dienst tegenover zelfstandigheid

Bedrijf later aan vreemden

Belangrijkheid van de boerenstand

Het verlaten van de boerenstand door de kinderen

Kinderen beschermd in boerenstand

Plezier in het werk, en zwaar leven

Bedrijfsuitkomsten

Bedrijfsopvolging en beroepskeuze
Bedrijven of grond over te nemen, financiering daarvan
Bedrijfsplitsing
Niet-agrarische werkgelegenheid nu en in de nabije toekomst
Meest geschikte beroepen voor boerenzoons
Voor- en nadelen landbouw
Als boer in tel
Voor- en nadelen landbouw (in lijstvorm)

Studeren
Belang van leren in het algemeen en voor boer
Beste opleiding voor boer
Idem voor jongen die twijfelt
Kinderen direct na lagere school meeverdienen
Zoons die heel goed en slecht kunnen leren
Zoons die met plezier leren

Bekwaamheden voor boerenberoep
Zoons die als boer goed zouden kunnen rekenen
Zoons van jongsaf handig in boerenvak
Zoons niet sterk en gezond genoeg voor boerenvak
Zoons met meeste gevoel en belangstelling voor boerenvak
Belangrijkste eigenschappen toekomstige boer

Keuze van boerenberoep
Tevredenheid over beroepen zoons
Tevredenheid van zoons zelf hierover
Vrije beroepskeuze met als gevaar geen opvolger
Nut en gebruik van beroepskeuzetesten
Belang van beroepskeuze
Bedrijfsopvolging afdwingen
Tot bedrijfsopvolging overreden
Met zoons over beroepskeuze gepraat. Wie begon daarover?
Zoons gaan informeren naar beroepsmogelijkheden
Moeite om een of meer zoons op bedrijf te houden
Hulp op bedrijf nodig van zoon(s), vrouw, arbeider(s)

Secundaire afvloeiing
Oorzaken secundair afvloeien zoons
Al eerder plannen daartoe of over gesproken

Zoons op lagere school

Nagedacht over beroepskeuze van deze zoons

Eigen wensen en geschiktheden van deze zoons

Invloed door derden

Beroepen broers en hun zoons; de tevredenheid over hun beroep

Overleg met onderwijzer van zoons over beroepskeuze

Overleg met beroepskeuze-adviseur

Voorlichting door landbouworganisaties e.d. over beroepskeuze

Mening landbouworganisaties over beroepskeuze boerenzoon

Bezoek aan beroepentoonstellingen, excursies meegemaakt

Regelmatig luisteren naar gesproken radioprogramma's

Gebruik van televisie

Lezen van kranten, vaktijdschriften, andere bladen en boeken

BIJLAGE 2

Vragenlijst echtgenote (in verkorte vorm)

Personalia

Naam, adres en gemeente

Leeftijd en geboorteplaats

Beroep en eventuele bedrijfsgrootte vader

Godsdienst, onderwijs en vroeger beroep

Mening over beroep bedrijf en stand

Toekomst landbouw en eigen bedrijf

Loondienst tegenover zelfstandigheid

Bedrijf later aan vreemden

Het verlaten van de boerenstand door de kinderen

Kinderen beschermd in boerenstand

Zwaar leven als boer

Bedrijfsuitkomsten

Landbouw en niet-agrarische beroepen

Toekomst niet-agrarische werkgelegenheid

Voor- en nadelen landbouw

Als boer in tel

Voor- en nadelen landbouw (in lijstvorm)

Mening boerenmeisjes over trouwen met toekomstige boer

Studeren

Belang van leren in het algemeen

Keuze van boerenberoep

Tevredenheid over beroep zoons. Alternatieven

Vrije beroepskeuze met als gevaar geen opvolger

Nut van beroepskeuzetesten

Met zoons over beroepskeuze gepraat

Zoons op lagere school

Nagedacht over beroepskeuze van deze zoons

Invloed door derden

Beroepen broers en hun zoons

Regelmatig luisteren naar gesproken radioprogramma's

Gebruik van televisie

Lezen van kranten, damesbladen, andere bladen en boeken

BIJLAGE 3

Vragenlijst meewerkende zoon, 17-22 jaar (in verkorte vorm)

Personalia

Naam, adres en leeftijd

Mening over beroep en bedrijf

Toekomst landbouw en bedrijf vader

Bedrijf later aan vreemden

Landbouw en niet-agrarische beroepen

Voor- en nadelen landbouw

Als boer in tel

Voor- en nadelen landbouw (in lijstvorm)

Studeren

Plezier in leren

Met leren bezig of plannen daartoe

Leren niet doorgegaan omdat er eerst verdiend moest worden

Eventueel rustig plekje in huis; tijd te vinden om te leren

Keuze van boerenberoep

Redenen van thuis meewerken

In toekomst ook in landbouw of iets anders

Zakgeld, loon, spaarbankboekje

Invloed door derden

Militaire dienst

Omgang met jongens die in of buiten de landbouw werken

Mening eventuele verloofde over boerenberoep

Gebruik van televisie

Regelmatig luisteren naar gesproken radioprogramma's

**Lezen van krant, populaire tijdschriften, weekbladen, landbouw-
tijdschriften, andere tijdschriften en boeken**

BIJLAGE 4

Resultaten van de factoranalyse

Hieronder volgen de belangrijkste resultaten van de uiteindelijke aspectentabellen voor de Friese en Noordbrabantse boerenzoons. De benaming van de aspecten is ontleend aan de variabelen, welke er het sterkst in vertegenwoordigd zijn.

In het eerste aspect blijkt voor beide gebieden, dat een aantal boerenzoons een niet-agrarisch beroep kiest, wanneer er reeds een of meer broers thuis werken. Het is de ouders en zoons dan kennelijk duidelijk, dat een aantal buiten de landbouw moet gaan werken. Deze laatsten zijn dan tevens degenen die gemiddeld wat minder boerenbekwaamheden bezitten en ook minder belangstelling vertonen voor het boerenvak.

In het tweede aspect spreekt de behoefte aan hulp door zoons op het grotere bedrijf. De gehechtheid van de ouders aan beroep, bedrijf en stand hangt evenals het optimisme inzake de toekomst van het bedrijf, voor een deel samen met deze bedrijfs situatie en veroorzaakt te zamen daarmee een agrarische beroepskeuze.

Wat Friesland betreft krijgt men tevens de indruk, dat de vader daar de neiging heeft om de beroepskeuzevrijheid van de zoons eventueel te beperken. Tegelijkertijd blijken de Friese zoons bij deze beroepskeuze, welke onder invloed van de behoefte aan hulp plaatsheeft, ook betrekkelijk vaak over tamelijk veel boerenbekwaamheden te beschikken, wat mogelijkterwijls een toedichting achteraf kan zijn.

In beide eerste aspecten blijkt in het algemeen het bedrijf en ook de gehechtheid van de vader aan het bedrijf in Friesland van groter gewicht ten aanzien van de beroepskeuze te zijn dan in het Brabantse gebied. Deze beide aspecten verklaren in Friesland een aanzienlijk gedeelte van de beroepskeuze, in Brabant daarentegen slechts een klein gedeelte.

In het derde aspect blijkt, dat de boerenzoons de landbouw ingaan, omdat ze over (goede) boerenbekwaamheden beschikken. Een waardering voor de boerenstand fungeert daarbij als stimulerende achtergrond, verbonden met een geneigdheid tot beperking van de beroepskeuzevrijheid door de moeder. In Friesland blijkt men wat meer aan het bedrijf te hechten en ook de toekomst van het bedrijf wat optimistischer te zien; in Brabant blijkt de zoon die om zijn bekwaamheden en belangstelling het boerenberoep kiest tevens iets beter dan normaal te kunnen leren.

In het vierde aspect - alleen in Noord-Brabant - blijkt van een aantal zoons, die zonder uitgesproken boerenbekwaamheden de landbouw ingaan tevens dat ze minder goed kunnen leren. Dit hangt samen met de binding van de ouders aan het landbouwbedrijf, het beroep en de boerenstand. De beroepsvoorlichting en de beroepskeuzetesten komen in iets mindere mate aan bod.

In het vijfde aspect - alleen in Noord-Brabant - lijkt de boerentraditie een onafhankelijke rol te spelen. Het gaat hier om grote bedrijven, waarbij waarschijnlijk sprake is van een traditioneel bedrijfstype. De vader is duidelijk aan zijn beroep gehecht en heeft wat meer dan gemiddeld onderwijs gevolgd; dit is een aanduiding welke de voorgaande betreffende de aanwezigheid van oude geslachten nog eens duidelijk onderstreept. De iets meer dan gemiddelde waardering van de boerenstand completeert dit beeld.

Welke grote lijn springt er nu uit de aspectassen naar voren? In Friesland speelt vooral het bedrijf in al zijn facetten een grote rol. De gehechtheid aan het bedrijf, de toekomst van het bedrijf en de hulp welke op het bedrijf nodig is, bepalen in Friesland mede de keuze van het boerenberoep door een zoon. Dienovereenkomstig is vooral het bedrijfshoofd geneigd tot beperking van de beroepskeuzevrijheid van de boerenzoons. In Noord-Brabant wordt een beroepskeuze vooral bepaald door de aanleg van de zoon en de waardering voor boerenstand, boerenberoep en beroepstraditie. Bijgevolg is vooral de boerin geneigd de beroepskeuzevrijheid van de zoons te beperken.

Het aantal bedrijfshoofden (of echtgenotes), respectievelijk zoons dat meedoet in de factoranalyse ligt lager dan in de fase van de tabellering en toetsing van het materiaal. Bijvoorbeeld de gezinnen, waarvan de moeder niet is geënquêteerd zijn buiten de factoranalyse gebleven, en verder ook degenen onder de bedrijfshoofden die slechts gedeeltelijk op het bedrijf werkzaam zijn. Al met al werden 74 van de 106 geënquêteerde bedrijfshoofden in Noord-Brabant en 64 van de 100 in Friesland in de factoranalyse betrokken.

Resultaten van de factoranalyse:
bindingspercentages aan de aspecten waarin de beroepskeuze vertegenwoordigd is

Variabele 1)	Aspect I broers in de landbouw		Aspect II zoons nodig op het bedrijf		Aspect III boerenbe- kwaamheden		Aspect IV leercapa- citeit		Aspect V grote boer		Bindingsom
	Noord- Brabant	Fries- land	Noord- Brabant	Fries- land	Noord- Brabant	Fries- land	Noord- Brabant	Fries- land	Noord- Brabant	Fries- land	
1. Aantal ha			31+	19+					35+	66	19
2. Aantal bewerkingseenheden			28+	18+					3+	31	18
3. Zoons nodig op het bedrijf			68+	47+						68	47
4. Vader zou weer boer worden		-5	25+				10+		23+	58	5
5. Bedrijf niet aan vreemden			11+	21+		9+				20	30
6. Waardering boerenstand			8+	9+	6+	13+	11+		9+	34	22
7. Toekomst van het bedrijf			12+	23+		3+	5+			17	26
8. Voordelen landbouw	11+			7+		3+	14+			28	7
9. Leercapaciteit		3+				9+	42-			51	3
10. Boerenbekwaamheden	10-	14-		17+	51+	10+			3+	64	41
11. Broers in de landbouw	60+	60+	24+	21+						84	81
12. Agrarische beroepskeuze	18-	55-	8+	36+	25+	7+	24+		22+	97	98
13. Vader geeft vrijheid				21-						0	21
14. Moeder geeft vrijheid				5-	13-	4-	11-		5-	29	9
15. Beroepskeuzevoorlichting			6-		5-		9-			20	0
16. Ouderwijs van vader				4+		10-			10+	10	14

1) In eerste instantie ging het om 58 variabelen. Tenslotte een zinvolle interpretatie en vergelijking tussen beide provincies mogelijk te maken is dit later teruggebracht tot 33. Van de 33 variabelen zijn er hier bovendien slechts 16 weergegeven, omdat de overige praktisch niet op een van de factoren laden. Een en ander is tevens de reden waarom geen communaliteiten en eigenwaarden worden vermeld. Bovenstaande factorstructuur is ontstaan door zodanige grafische rotatie, dat de beroepskeuze zoveel mogelijk wordt verklaard. In Friesland re-
sulteert dit in drie factoren, in Noord-Brabant in vijf factoren. Er is orthogonale rotatie toegepast.

BIJLAGE 5

Toetsing van de gebruikte schalen

Schaal 1, 3, 4, 7 en 8 hebben betrekking op de gegevens per bedrijfshoofd (c.q. echtgenote); schaal 2, 5 en 6 op gegevens per zoon.

De 8 schalen welke werden getoetst, zijn alle gebruikt in de fase van de factoranalyse. Daarbij was het nodig het aantal variabelen zo gering mogelijk te houden. In de fase van tabellering en toetsing van 5 van de 8 schalen (schaal 1, 3, 4, 7 en 8) weer geheel of gedeeltelijk in hun onderdelen ontleed; schaal 2, betreffende de boerenbekwaamheden van de zoons, en de schalen 5 en 6, betreffende het gebruik van massacommunicatiemiddelen door de ouders, werden onverkort gehanteerd. De onderdelen van deze laatste drie schalen waren op zich zelf niet interessant genoeg om afzonderlijke verwerking te rechtvaardigen.

1. Schaal voor de sociale en morele waarde van de boerenstand

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de boeren en hun echtgenoten gehecht zijn aan de boerenstand op grond van zijn maatschappelijke waarde en zijn sociale en morele waarde voor de kinderen.

De schaal is als volgt samengesteld:

a. bedrijfshoofd

Vindt U dat de boerenstand even belangrijk is als andere standen of vindt U dat de boerenstand nog belangrijker is of minder belangrijk?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
belangrijker	2	49
even belangrijk, geen mening, geen antwoord	1	85
minder belangrijk	0	4
		<u>138</u>

b. bedrijfshoofd

Vindt U het jammer, wanneer Uw kinderen de boerenstand verlaten of vindt U het juist beter of vindt U het niet van belang?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
jammer	2	36
niet van belang, geen mening, geen antwoord	1	48
juist beter	0	54
		<u>138</u>

c. echtgenote

Vindt U het jammer, wanneer Uw kinderen de boerenstand verlaten of vindt U het juist beter?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
jammer	2	48
niet van belang of geen mening	1	43
juist beter	0	47
		<u>138</u>

d. bedrijfshoofd

Sommige boeren vinden dat hun kinderen, wanneer zij de boerenstand verlaten, te weinig beschermd zijn. Bent U het met deze boeren geheel eens, een beetje eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
eens of een beetje eens	2	23
geen mening of geen antwoord	1	14
oneens	0	101
		<u>138</u>

e. echtgenote

Sommige boerinnen vinden dat hun kinderen, wanneer zij de boerenstand verlaten, te weinig beschermd zijn. Bent U het met deze boerinnen eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
geheel eens of een beetje eens	2	37
geen mening	1	18
oneens	0	83
		<u>138</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	4,3
10	3	Mediaan	4
9	7	Modus	3
7	12	Standaardafwijking	2,18
6	17		
5	24		
4	18		
3	30		
2	17		
1	9		
0	1		
	<u>138</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd bepaald met behulp van de "split-half"-techniek. De schaal werd verdeeld in twee subschalen:

subschaal I bestaat uit de elementen a, c en e,
subschaal II bestaat uit de elementen b en d.

De correlatiecoëfficiënt tussen beide schalen is 0,327.

Na een correctie met de Spearman-Brown-formule bleek de betrouwbaarheidscoëfficiënt 0,49 te zijn. De waarschijnlijkheid van samenhang is daarbij groter dan 99 1/2%.

b. Geldigheid

De schaal werd geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij toepassing van "item-analysis" bleek de "discriminative power" van 4 van de 5 elementen te variëren van 0,97 tot 1,34; van het eerste element was deze 0,25. In alle gevallen was de bijbehorende t-waarde minstens op 95%-niveau significant.

2. Schaal voor de bekwaamheden van de zoons voor het boerenberoep

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de zoon volgens de vader geschikt lijkt voor het boerenberoep. De schaal is als volgt samengesteld:

a. bedrijfshoofd

Tegenwoordig moet je om als boer vooruit te komen ook goed kunnen rekenen. Zouden Uw zoons dat als boer later wel kunnen? (Zo ja) Wie?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequentie
genoemd	1	138
niet genoemd, geen mening, geen antwoord	0	92
		<u>230</u>

b. bedrijfshoofd

Heeft U ook zoons die van jongsaf aan echt handigheid hebben in het boerenvak?
(Zo ja) Wie hebben er het meeste slag van?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequentie
genoemd	1	129
niet genoemd, geen mening, geen antwoord	0	101
		<u>230</u>

c. bedrijfshoofd

Er wordt weleens gezegd, dat alleen sterke en gezonde jongens boer kunnen worden.
Heeft U ook zoons die niet zo sterk of gezond zijn? (Zo ja) Wie?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequentie
genoemd	0	18
niet genoemd, geen mening, geen antwoord	1	212
		<u>230</u>

d. bedrijfshoofd

Wie van Uw zoons heeft of hebben het meeste gevoel en belangstelling voor het boeren-
vak?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequentie
genoemd	1	96
niet genoemd, geen mening, geen antwoord	0	134
		<u>230</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	2,5
4	77	Mediaan	2 - 3
3	38	Modus	4
2	47	Standaardafwijking	1,3
1	59		
0	9		
	<u>230</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd bepaald met behulp van de "split-half"-techniek. De schaal werd verdeeld in twee subschalen:

subschaal I bestaat uit de elementen a en c,

subschaal II bestaat uit de elementen b en d.

De correlatiecoëfficiënt tussen beide schalen is 0,53.

Na een correctie met de Spearman-Brown-formule bleek de betrouwbaarheidscoëfficiënt 0,69 te zijn. De waarschijnlijkheid is daarbij groter dan 99 1/2%.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij toepassing van "Item-analysis" bleek de "discriminative power" van de elementen te variëren tussen 0,19 en 0,99. De bijbehorende t-waarden waren alle significant.

Op deze schaal is ook een scalogramtechniek toegepast, waarbij bleek, dat zij een schaal vormt van het Guttman-type, zodat de één-dimensionaliteit ervan nog eens werd onderstreept. Er is gebruik gemaakt van de Green-techniek. Er werden 36 fouten van de 1e orde en 1 fout van de 2e orde geconstateerd, hetgeen leidde tot een reproduceerbaarheidscoëfficiënt (Rep.A) van 0,96. Het geadviseerde minimum is lager en bedraagt 0,90. De reproduceerbaarheidscoëfficiënt volgens het toeval (Rep. I) bedroeg 0,89, zodat de "index of consistency" (I) 0,63 werd, hetgeen ook duidelijk boven het geadviseerde minimum van 0,50 ligt.

3. Schaal voor de voorlichting aan de vader

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de bedrijfshoofden beroepskeuzevoorlichting betreffende hun zoons of beroepenvoorlichting hebben ontvangen.

De schaal is als volgt samengesteld:

a. bedrijfshoofd

Heeft U weleens met de onderwijzer van Uw zoons overlegd of Uw zoons boer zouden worden of iets anders? (Zo ja) Over wie van Uw zoons?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
genoemd	1	91
niet genoemd	0	139
		<u>230</u>

b. bedrijfshoofd

Heeft U weleens met een beroepskeuzeadviseur over een of meer van Uw zoons gesproken? (Zo ja) Over welke zoons?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
genoemd	1	19
niet genoemd	0	211
		<u>230</u>

c. bedrijfshoofd

Heeft U van andere instanties die voorlichting geven over de beroepskeuze, zoals de landbouworganisaties, weleens advies gehad of een gespreksavond meegemaakt over de beroepskeuze van boerenzoons?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
advies gehad of gespreksavond	1	38
geen van beide of geen antwoord	0	192
		<u>230</u>

d. bedrijfshoofd

En heeft Uzelf of een van Uw zoons weleens een excursie naar een bedrijf buiten de landbouw meegemaakt?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
wel excursie	1	59
geen excursie	0	171
		<u>230</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores:

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	0,9
4	0	Mediaan	1
3	16	Modus	0
2	39	Standaardafwijking	0,92
1	81		
0	94		
	<u>230</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd bepaald met behulp van de "split-half"-techniek. De schaal werd verdeeld in twee subschalen:

subschaal I bestaat uit de elementen a en c,

subschaal II bestaat uit de elementen b en d.

De correlatiecoëfficiënt tussen beide schalen is 0,283. Na een correctie met de "Spearman-Brown"-formule bleek de betrouwbaarheidscoëfficiënt 0,441 te zijn. Deze is significant op 99 1/2% niveau.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij toepassing van "item-analysis" bleek de "discriminative power" van de elementen te variëren tussen 0,26 en 0,76. De bijbehorende t-waarden waren significant op 99 1/2%.

4. Schaal voor de voorlichting aan de zoon

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de zoons beroepenvoorlichting hebben gehad en een beroepskeuzetest hebben meegemaakt.

De schaal is als volgt samengesteld.

a. Bedrijfshoofd

Heeft Uzelf een van Uw zoons weleens laten testen? (Zo ja) Wie? (De eraan voorafgaande vraag B 38a (zie schaal 3) ging duidelijk over beroepskeuzetesten).

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
getest	1	86
niet getest	0	144
		<u>230</u>

b. Bedrijfshoofd

Is een van Uw zoons zelf weleens gaan informeren wat hij zoal zou kunnen gaan doen of niet? (Zo ja) Wie?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
wel gaan informeren	1	27
niet gaan informeren	0	203
		<u>230</u>

c. Bedrijfshoofd

En heeft Uzelf of een van Uw zoons weleens een excursie naar een bedrijf buiten de landbouw meegemaakt?

Antwoordcategorieën (per zoon)	Waardering	Frequenties
wel excursie	1	46
geen excursie	0	184
		<u>230</u>

Frequentiecerdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	0,7
4	0	Mediaan	1
3	16	Modus	0
2	39	Standaardafwijking	0,72
1	81		
0	94		
	<u>230</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De schaal is te kort om de "split-half"-techniek toe te passen en is derhalve niet getoetst op betrouwbaarheid.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij het toepassen van "item-analysis" bleek de "discriminative power" te variëren van 0,33 tot 0,76. De bijbehorende t-waarden waren significant op 99 1/2%-niveau.

5. Schaal voor massa-media van het bedrijfshoofd

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de bedrijfshoofden gebruik maken van massamedia.

De schaal is als volgt samengesteld:

a. Luistert U regelmatig naar sprekers, hoorspelen of reportages op de radio?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
regelmatig	2	60
zelden	1	43
nooit of heeft geen radio	0	35
		<u>138</u>

b. bedrijfshoofd

Heeft U televisie? (Zo ja) Kijkt U regelmatig ernaar of weinig of helemaal niet?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
regelmatig	2	44
zelden	1	19
nooit of heeft geen televisie	0	75
		<u>138</u>

c. bedrijfshoofd

Leest Uzelf ook een krant? (Zo ja) Welke?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel een krant	1	121
leest geen krant	0	17
		<u>138</u>

d. bedrijfshoofd

Leest U ook vaktijdschriften? (Zo ja) Welke?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel vaktijdschriften	1	137
leest geen vaktijdschriften	0	1
		<u>138</u>

e. bedrijfshoofd

Leest U nog andere bladen (Zo ja) Welke?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel overige tijdschriften	1	41
leest geen overige tijdschriften	0	97
		<u>138</u>

f. **bedrijfshoofd**
Leest Uzelf veel, weinig of bijna geen boeken?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest veel of weinig boeken	1	38
leest bijna geen boeken	0	100
		138

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	4,4
8	4	Mediaan	4
7	4	Modus	4
6	30	Standaardafwijking	0,95
5	26		
4	38		
3	18		
2	15		
1	3		
0	0		
	138		

Toetsing van de schaal

a. **Betrouwbaarheid**

De betrouwbaarheid werd bepaald met behulp van de "split-half"-techniek. De schaal werd verdeeld in twee subschalen:

subschaal I bestaat uit de elementen a, c en e,

subschaal II bestaat uit de elementen b, d en f.

De correlatiecoëfficiënt tussen beide schalen bedraagt slechts 0,105, hetgeen ook op 95%-niveau niet significant is. Na de toegestane correctie met de Spearman-Brown-formule bleek de betrouwbaarheidscoëfficiënt 0,19 te zijn, hetgeen significant is op 97 1/2%-niveau.

b. **Geldigheid**

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. **Interne consistentie**

De "discriminative power" varieerde van 0,33 tot 1,44. De bijbehorende t-waarden waren alle significant op 99 1/2%-niveau.

6. **Schaal voor massamedia van de echtgenote**

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de echtgenotes gebruik maken van massamedia.

De schaal is als volgt samengesteld:

a. **echtgenote**

Luistert U regelmatig naar sprekers, hoorspelen of reportages op de radio?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
regelmatig	2	71
zelden	1	56
nooit of heeft geen radio	0	11
		138

b. **echtgenote**

Heeft U een televisietoestel? (Zo ja) Kijkt U er dan regelmatig naar, weinig of helemaal niet?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
regelmatig	2	47
zelden	1	18
nooit of heeft geen televisie	0	73
		<u>138</u>

c. echtgenote

Wilt U hieronder tenslotte al die cijfertjes omkringelen waarachter staat wat U regelmatig leest?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel een krant	1	116
leest geen krant	0	22
		<u>138</u>

d. echtgenote

Wilt U hieronder tenslotte al die cijfertjes omkringelen waarachter staat wat U regelmatig leest?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel damesbladen	1	93
leest geen damesbladen	0	45
		<u>138</u>

e. echtgenote

Wilt U hieronder tenslotte al die cijfertjes omkringelen waarachter staat wat U regelmatig leest?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest wel overige tijdschriften	1	53
leest geen overige tijdschriften	0	85
		<u>138</u>

f. echtgenote

Wilt U tenslotte de hierna volgende cijfertjes omkringelen waarachter staat wat U regelmatig leest?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
leest veel of weinig boeken	1	54
leest bijna geen boeken	0	84
		<u>138</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequentie	Gemiddelde totaalscore	4,5
8	2	Mediaan	5
7	15	Modus	5
6	24	Standaardafwijking	1,63
5	32		
4	26		
3	24		
2	11		
1	3		
0	1		
	<u>138</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd bepaald met behulp van de "split-half"-techniek. De schaal werd verdeeld in twee subschalen:

subschalen I bestaat uit de elementen a, c en e,
subschalen II bestaat uit de elementen b, d en f.

De correlatiecoëfficiënt tussen beide schalen is 0,123, hetgeen ook op 95%-niveau niet significant is. Na de toegestane correctie met de Spearman-Brown-formule bleek de betrouwbaarheidscoëfficiënt 0,22 te zijn, hetgeen significant is op 97 1/2%-niveau.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij toepassing van "item-analysis" bleek de "discriminative-power" van de elementen te variëren van 0,23 tot 1,03. De bijbehorende t-waarden bleken alle minstens op 99%-niveau significant.

7. Schaal voor de vrijheid van beroepskeuze voor de zoons volgens de vader

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de bedrijfshoofden geneigd zijn de beroepskeuze van hun zoons niet afhankelijk te stellen van het vinden van een bedrijfsopvolger.

Deze schaal is als volgt samengesteld:

a. bedrijfshoofd

Het is tegenwoordig mogelijk elke jongen te laten testen om te bepalen welk beroep hij het best kan kiezen. Ziet U daar wel wat in of niet?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
zeer positief	4	16
matig positief	3	49
geen mening, weet het niet, geen antwoord	2	37
matig negatief	1	13
zeer negatief	0	23
		<u>138</u>

b. bedrijfshoofd

Sommige boeren staan erop, dat een van hun zoons boer wordt en later het bedrijf overneemt, ook al zouden zij daar niet zo'n zin in hebben. Bent U het met deze boeren eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
oneens	4	134
geen mening, geen antwoord	2	0
eens	0	4
		<u>138</u>

c. bedrijfshoofd

Andere boeren willen in dit geval hun zoons niet dwingen, maar proberen wel een van hen te overreden om toch het bedrijf over te nemen.

Bent U het met die boeren eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
oneens	4	109
geen mening, geen antwoord	2	3
eens	0	26
		<u>138</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

Totaalscore	Frequenties	Gemiddelde totaalscore	9,3
12	15	Mediaan	10
11	36	Modus	11
10	31	Standaarddeviatie	3,2
9	12		
8	19		
7	11		
6	3		
5	2		
4	5		
3	1		
2	1		
1	0		
0	2		
	<u>138</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

De schaal is te kort om de "split-half"-techniek toe te passen. De schaal is niet getoetst op betrouwbaarheid.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij toepassing van "item-analysis" bleek de "discriminative power" te variëren van 0,21 tot 1,04. In alle gevallen was de bijbehorende t-waarde minstens op 97 1/2%-niveau significant.

8. Schaal voor de vrijheid van beroepskeuze voor de zoons volgens de moeder

Deze schaal bedoelt te meten in welke mate de echtgenoten geneigd zijn de beroepskeuze van hun zoons niet afhankelijk te stellen van het vinden van een bedrijfsopvolger.

Deze schaal is als volgt samengesteld:

a. echtgenote

Er wordt weleens gezegd, dat elke zoon in een boerengezin zelf moet kiezen of hij boer wordt of niet, ook al zou dan geen enkele zoon uit dat gezin vaders bedrijf overnemen. Bent U het daarmee eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
geheel mee eens	4	105
een beetje mee eens	3	13
geen mening	2	8
een beetje mee oneens	1	10
geheel mee oneens	0	2
		<u>138</u>

b. echtgenote

Er wordt ook wel gezegd dat een jongen getest moet worden om te bepalen welk beroep hij het best kan kiezen. Bent U het daarmee eens of oneens?

Antwoordcategorieën	Waardering	Frequenties
elke jongen testen	4	43
sommige jongens testen	3	66
geen mening	2	9
testen is niet nodig	0	20
		<u>138</u>

Frequentieverdeling van de behaalde totaalscores

<u>Totaalscore</u>	<u>Frequentie</u>	<u>Gemiddelde totaalscore</u>	
8	29	Mediaan	6,3
7	58	Modus	7
6	17	Standaardafwijking	7
5	7		1,56
4	21		
3	4		
2	0		
1	2		
0	0		
	<u>138</u>		

Toetsing van de schaal

a. Betrouwbaarheid

Voor het toepassen van de "split-half"-techniek is de schaal te kort. De betrouwbaarheid is niet getoetst.

b. Geldigheid

De schaal wordt geacht geldig te zijn op grond van "face-validity".

c. Interne consistentie

Bij het toepassen van "item-analysis" bleek de "discriminative power" van de elementen resp. 1,32 en 1,36 te bedragen. De bijbehorende t-waarden bleken significant op 99 1/2%-niveau.

BIJLAGE 6

Gersaadpleegde literatuur

1. Addens, N.H.H.	1961	"Over de beroepskeuze van boerenjongeren op de zandgronden van Noordbrabant en Limburg", 's-Gravenhage.
2. Addens, N.H.H.	1961	"Over de beroepskeuze van kinderen van grotere boeren en landarbeiders in Friesland en Groningen", 's-Gravenhage.
3. Addens, N.H.H.	1963	"Over de beroepskeuze van agrarische jongeren in de rivierkleigebieden". 's-Gravenhage.
4. Albarda, P.	1957	"De afvloeiing van landbouwers naar niet-agrarische bedrijfstakken", Harderwijk.
5. Bauwens, A.L.G.M.	1960	"De landbouw en de industrialisatie", "Noordbrabant", 3e jaargang No. 6, 4e jaargang No. 1.
6. Bauwens, A.L.G.M.	1961	"Het boerenzoonsvraagstuk in de Brabantse landbouw", "Noordbrabant" jaargang 5, pag. 247-259.
7. Bauwens, A.L.G.M.
Heunks, F.J. en
Tolhutzen, J.H.A.	1965	"Het boerenzoonsvraagstuk in de Noordbrabantse zand- en rivierkleigebieden", 's-Gravenhage.
8. Berdie, R.F.	1944	"Factors related to vocational interests", Psychological Bulletin No. 41, pag. 137-157.
9. Blanckenburg, P. von	1959	"Die Berufsbejahung in der Landwirtschaft", Ber. über Landw. No. 37.
10. Blanckenburg, P. von	1962	"Einführung in die Agrarsoziologie", Stuttgart.
11. Broecke, A.M. van den	1962	"Bedrijfsopvolging in en afvloeiing van boerenzoons uit de agrarische sector", Dordrecht.
12. Burchinal, L.G.	1962	"Career choices of rural youth in a changing society", Minnesota.
13. Cordelier, Suz.	1957	"Les adolescents face à leur avenir", Paris.
14. Dekker, K.M.	1963	"Selectie bij afvloeiing uit de landbouw", in "Landbouw en platteland in een stroomversnelling", Haarlem, pag. 95-100.
15. Dekker, K.M. en Tjoonk, L.	1967	"Onderwijs en beroep van boerenzoons en boerendochters in het noorden des lands, 's-Gravenhage.
16. Drenth, P.J.D.	1960	"Een onderzoek naar de motieven bij het kiezen van een beroep", Amsterdam.
17. Gadourek, I.	1960	"From farm to factory", Groningen.
18. Ginzberg, E. e.a.	1946	"Occupational Choice", New York.
19. Haan, D.J. de e.a.	1961	"Zaanse jongens en schoolkeuze", Zaandam.

20. Haller, A.O.	1960	"The occupational achievement process of farm reared youth in urban-industrial society", Rural Sociology, Vol. 25, pag. 321-333.
21. Heunks, F.J.	1966	"Factoren, die van invloed zijn op het in de landbouw gaan werken van boerenzoons", 's-Gravenhage.
22. Intern. Labour Office	1960	"Why labour leaves the land", Geneva.
23. In 't Veld-Langeveld, H.M.	1964	"Arbeidsvoorziening en beroepskeuze". Utrecht.
24. Jaide, W.	1961	"Die Berufswahl", München.
25. Jacobs, A.J.	1968	"De opvolgingssituatie op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in Zuid-Holland", 's-Gravenhage.
26. Kaldor, D.R. a.o.	1962	"Occupational Plans of Iowa farm boys", Ames Iowa.
27. Kötter, H.	1963	"Die Veränderung der gesellschaftlichen Situation", in Anpassung der Landwirtschaft an die veränderten ökonomischen Bedingungen, Ber. über Landw. No. 176, Sonderheft, pag. 10 e.v.
28. Krier, H.	1961	"Rural Manpower and industrial development", Paris.
29. Lazarsfeld, P.F. e.a.	1931	"Jugend und Beruf", Jena.
30. Maris, A. en Rijnveld, R.	1959	"Bedrijfsopvolging en beroepskeuze in land- en tuinbouw", 's-Gravenhage.
31. Matthijsen, M.A.J.M. en Schouten, Th. A.	1960	"Van beroepscontinuïteit naar beroepsmobiliteit", 's-Gravenhage.
32. Meadow, L.	1955	"Toward a theory of vocational choice", Journ. of Couns. Psych. No. 2, pag. 11 e.v.
33. Mendras, H.	1958	"Les paysans et la modernisation de l'agriculture", Paris.
34. Payne, R.	1956	"Development of occupational and migration expectations", Rural Sociology, Vol. 21, pag. 117-125.
35. Perdok, B.H.	1968	"Het aantal werknemers in land- en tuinbouw in het verleden en de te verwachten ontwikkeling tot 1975, 's-Gravenhage.
36. Priebe, H.	1954	"Wer wird die Scheunen füllen?", Dusseldorf
37. Rijnveld, R.	1953	"Beroepskeuzevoorlichting op het platteland", Mens en Maatschappij No. 38, pag. 219-226.
38. Schelsky, H.	1963	"Die skeptische Generation", Düsseldorf.
39. Schwarzweller, H.K.	1959	"Value orientations in educational and occupational choice", Rural Sociology, Vol. 24, pag. 246-256.
40. Slocum, W.L.	1959	"Some sociological aspects of occupational choice", The Amer. Journ. of Econ. and Sociol. No. 18, pag. 141 e.v.

41. Small, L.	1953	"Personality determinants of vocational choice", Psychol.Monogr. 67, No. 1.
42. Smulders, G.W.A.	1948	"Het jonge-boerenvraagstuk in verband met industrialisatie en beroepskeuze", Tilburg.
43. Sniijders, J.Th.	1960	"Jeugd, school en beroep", Haarlem.
44. Strauss, M.A.	1960	"Choice of farming as an occupation" Rural sociology, Vol. 21, pag. 257-266.
45. Strauss, M.A.	1964	"Societal needs and personal characteristics in the choice of farm, blue-collar and white-collar occupations by farmers' sons", Rural Sociology, Vol. 29, pag. 408 - 425.
46. Super, D. e.a.	1957	"Vocational Development, a framework for research", New York.
47. Wieggersma, S	1957	"De betekenis van belangstelling en motivering van de beroepskeuze", Tijdschrift voor studie- en beroepsoriëntering No. 4, pag. 1-12.
48. Wieggersma, S.	1959	"Interesse en schoolkeuze", Leiden.
49. Wieggersma, S.	1961	"Psychologie der beroepskeuze", Utrecht.